

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вибір теми дослідження обумовлений значним впливом на світогляд засудженого, його ставлення до кримінального покарання та подальших життєвих перспектив діяльності, якою він займається під час відбування кримінального покарання. Самодіяльні організації засуджених спрямовують енергію засуджених на справи, які передбачають формування у них особистісних якостей, вмінь та навичок, що є необхідними для процесу виправлення і ресоціалізації. Таким чином, актуальним постає розгляд нормативно-правового забезпечення функціонування самодіяльних організацій засуджених та напрямів їх діяльності залежно від виду устави виконання покарань та контингенту осіб, які там утримуються.

Аналіз наукових робіт, присвячених діяльності самодіяльних організацій засуджених показав, що правові підстави цієї діяльності представлені у публікаціях, авторами яких є Єлеонський В.А., Маслихин А.В. та інші, розглянуто історію становлення самодіяльних організацій засуджених та їх структуру в роботах Ісаєва С.Н., Гагарін Ю.В. та ін.

Визначення методичних підходів щодо організації роботи самодіяльних організацій засуджених в працях таких науковців, як: Душейко Г. О., Пахомов І. В., Яценко В. І., Федорук О.О., Яковець І.С.

Серед зарубіжних науковців, які вивчали проблему діяльності самодіяльних організацій засуджених можна назвати праці Карбан Б., Іннес Р. та ін.

У контексті дослідження становлять інтерес публікації, що присвячені висвітленню поняття «самодіяльні організації засуджених» авторами яких є: Богатирьов І. Г., Ветошкіна С.А., Єлеонский В.А., Маслихин А.В., Тищенко Є. Я., Уфімцева Н. Ф.

Сучасні дослідження проблеми функціонування самодіяльних

організацій засуджених розглядали такі вчені, як-от: Данілін Е. М., Давидова Н. В., Карпухін Ю. А., Лангуева Е. Я., Маркєєва М. В. та ін.

Проведений аналіз публікацій науковців та узагальнення практики діяльності самодіяльних організацій засуджених вказує на те, що проблема формування складу самодіяльних організацій та залучення до участі в них широкого загалу засуджених осіб до позбавлення волі з урахуванням норм так званого «іншого життя» залишається поза увагою науковців, про що свідчать суперечності між: запитами суспільства в ефективності діяльності установ виконання покарань та підготовці засуджених до звільнення таким чином, щоб вони були здатні швидко адаптуватися до умов життя на волі і не скоювали нових злочинів та відсутністю теоретичних розробок і практичних рекомендацій у площині організації діяльності самодіяльних організацій, які б забезпечували формування готовності у засуджених до право слухняної поведінки, розвивали їх творчу ініціативу та створювали позитивний морально-психологічний клімат в їх колективі.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість, необхідність розв'язання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дипломної роботи – **«Роль самодіяльних організацій у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломну роботу виконано в межах науково-дослідної теми кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби «Права і свободи людини і громадянина та їх захист кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам».

Мета і завдання дослідження. *Мета дипломної роботи* полягає в аналізі нормативно-правового забезпечення діяльності самодіяльних організацій засуджених та визначенні ролі цих організацій у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених.

Завдання дослідження:

1) визначити передумови щодо виникнення та функціонування інституту самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі;

2) проаналізувати нормативно-правову базу, що регламентує діяльність самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі;

3) установити форми і методи роботи самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі та їх вплив на процес виправлення та ресоціалізації засуджених;

4) окреслити проблемні питання в роботі самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі та шляхи їх вирішення.

Об'єкт дослідження – процес виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі.

Предмет дослідження – вплив самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі на процес виправлення та ресоціалізації засуджених.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань було використано такі методи:

теоретичні: *аналіз* нормативно-правових документів, юридичної, педагогічної, психологічної літератури, дисертацій та авторефератів, монографій, навчально-методичної літератури, наукових статей, матеріалів конференцій для визначення стану розробленості проблеми організації діяльності самодіяльних організацій засуджених; *зіставлення* – для порівняння різних поглядів учених на функціонування самодіяльних організацій засуджених та уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження; *синтезу, індукції та дедукції, систематизації та узагальнення* – для визначення та обґрунтування правових засад функціонування та напрямів діяльності, виділення проблем та вироблення рекомендацій щодо удосконалення роботи самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі; емпіричні: *опитування, тестування, спостереження, вивчення документації* – для виявлення стану готовності майбутніх працівників установ виконання покарань до роботи з представниками самодіяльних організацій засуджених та визначення рівнів сформованості зазначеної

готовності; *методи математичної статистики* – для обробки отриманих даних, кількісного та якісного аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи.

Апробація матеріалів дипломної роботи. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін, під час наукового семінару, засіданні ради молодих учених Академії ДПтС.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в науковій статті.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань, із них 2 іноземними мовами), додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 88 сторінки, із них обсяг основного тексту дипломної роботи – 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1

САМОДІЯЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ СТАТУС

1.1 Поняття, історія виникнення та становлення самодіяльних організацій засуджених

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі покликані надавати допомогу персоналу установ виконання покарань у проведенні соціально-виховної роботи. Законодавством визначено, що самодіяльні організації засуджених створюються в установах виконання покарань з метою впливу на виправлення засуджених; розвитку в них корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин, залучення до участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту [4, с. 254].

Тищенко Є. Я., зазначає, що «самодіяльні організації засуджених у виправних установах – це добровільні громадські формування осіб, позбавлених за вироками судів свободи, створювані з метою використання елементів самоорганізації і самоврядування засуджених в процесі їх виправлення» [59, с. 137–143].

Самодіяльні організації є силою, яка здійснює одночасно виправлення інших засуджених, які виступають споживачами (об'єктом) виховних заходів, і виправлення засуджених, що є джерелами (суб'єктом) виховних заходів, тобто самих членів організацій засуджених. Пов'язано це з тим, що засуджені, які беруть участь у виправній діяльності в якості суб'єктів, відчують реальну потребу в систематичній і плановій роботі над собою щодо розвитку і вдосконалення позитивних особистісних властивостей і якостей, щодо підвищення рівня культури і освіти, необхідних їм для роботи з іншими засудженими. Тому досить складно однозначно оцінити, в якості кого виступають члени самодіяльних організацій, які беруть участь у виховній роботі із засудженими (хор духовної музики, лекторські групи,

групи з профілактики девіантної поведінки, театральні колективи тощо), – суб'єкта або об'єкта. В їх діяльності ці дві ролі абсолютно нероздільні [59, с. 137–143].

Таким чином, унікальність виправного впливу органів самодіяльності на засуджених полягає у використанні двох факторів виховного впливу на особистість: виховання в колективі і через колектив, а також самовиховання засуджених.

Сутність самодіяльності особистості засудженого є складним явищем. З одного боку, це форма самореалізації людини, прояв його «самостійних», творчих сил і здібностей при виконанні самостійної діяльності; а з іншого, – результат цілеспрямованого впливу педагога при організації пізнавальної, практичної і творчої діяльності.

У зв'язку з чим, можемо констатувати, що самодіяльність особистості засудженого – це самостійна діяльність людини, що знаходиться у виправній установі, яка виконується ним з власної ініціативи на основі знань і умінь, придбаних і спеціально поповнюються в процесі навчання або практичної діяльності, що має творчий характер, в якому проявляється сутність людини, її духовно-моральні якості, що визначають його ставлення до змісту діяльності та прагнення мобілізувати свої емоційно-вольові зусилля на реалізацію суспільно цінних і особистісно значущих цілей.

Аналіз показав, що самодіяльні організації засуджених є однією з форм соціально-педагогічної реабілітації засуджених під якою розуміють комплекс заходів виховного характеру, спрямованих на формування особистісних якостей, значущих для життєдіяльності засуджених, активної життєвої позиції, що сприяють інтеграції їх в суспільство; на оволодіння позитивними соціальними ролями, правилами поведінки в суспільстві; на отримання необхідної освіти.

В основі системи соціально-педагогічної реабілітації засуджених засобами самодіяльних організацій є принципи гуманізму, безперервності і перспективності.

У процесі соціально-педагогічної реабілітації для кожного засудженого необхідно розробити систему перспектив. На відміну від Ветошкіна С. А., який визначав мету стимулювання правослухняної поведінки як швидке звільнення з колонії, ми вважаємо, що кінцева мета в системі позитивних соціальних перспектив – це реабілітація особи, що звільнилася в суспільстві. Дана умова заснована на принципі майбуття (перспектив), тобто спільна участь засуджених та їхніх родичів у виховному процесі в далекій перспективі допоможе зняти конфліктні ситуації в сім'ях, що нерідко є причиною або приводом скоєння злочину. Середня перспектива – це можливість умовно-дострокового звільнення; близька перспектива полягає в організації спільних вечорів відпочинку, в додаткових побаченнях, в повідомленнях у ЗМІ, в записах заохочень засудженим в особисті справи, в переведенні на поліпшені умови утримання тощо [60, с.56].

До соціально-педагогічних сполучних елементів відносяться і колишні засуджені, чий досвід пост пенітенціарної реабілітації використовується для внесення коректив у програму підготовки засуджених до звільнення.

Колишні засуджені, що раніше активно працювали в самодіяльних організаціях і, в подальшому, успішно адаптувалися до нових умов життєдіяльності, є прикладом перспективних соціальних можливостей для осіб, які перебувають в ізоляції [60, с.56].

Нерідко причиною скоєння злочинів є неможливість працевлаштування в зв'язку з відсутністю у звільненого освіти або спеціальності. Компенсуючи цей недолік, трудовий та освітні процеси сприяють тому, що людина, що відбувала покарання, знаходить своє місце в житті і в подальшому не допускає порушень законності [60, с.56].

Ефективність діяльності самодіяльних організацій пенітенціарних установ залежить від:

- реалізації диференційованого підходу з урахуванням типологічних особливостей засуджених;
- забезпечення сукупності взаємопов'язаних соціальних (побутових,

трудовах, дозвільних, валеологічних, постпенітенціарних) і педагогічних (правових, освітньо-виховних, громадських) факторів, що сприяють виправленню засуджених;

– соціально-педагогічного супроводу з метою попередження протиправних проявів з боку учасників самодіяльних організацій.

Таким чином, встановлено, що самодіяльні організації представляли собою одну з форм організації виховної роботи із засудженими. Сама по собі самодіяльність засуджених має тривалий і цікавий шлях свого становлення і розвитку.

Ретроспективний аналіз показав, що самодіяльність засуджених зародилася в радянських виправно-трудовах установах в перші ж роки після Жовтневої революції. У 1919 р. в деяких місцях позбавлення волі засуджені брали участь в гуртках з різних галузей знань: суспільно-політичних наук, сільського господарства, природознавства тощо [24, с. 86].

У міру створення виправних установ і розгортання в них виховної роботи із засудженими розширювалася сфера прояву самодіяльності з боку засуджених, яка приймала часом найрізноманітніші форми.

На початку свого існування, самодіяльні організації створювалися з метою використання елементів самоорганізації і самоврядування засуджених в процесі їх виправлення, формування навичок колективізму засуджених і заохочення їх корисної ініціативи в період відбування покарання. Головним завданням їх діяльності було сприяння і надання допомоги адміністрації місць позбавлення волі у виправленні і перевихованні засуджених.

Можна стверджувати, що робота самодіяльних організацій, за час свого існування, накопичила величезний позитивний досвід в роботі з організації виховної роботи із засудженими.

Дослідженням проблем організації виховної роботи із засудженими, зокрема в сфері самодіяльності засуджених, вже досить давно займаються вчені різних сфер знань – кримінально-виконавчого права, педагогіки, соціології, психології.

Встановлено, що ідея всебічного розвитку корисної ініціативи засуджених зародилася ще в 20-ті роки ХХ ст. Однак відсутність досвіду створення та управління нової організаційної структури засуджених привело до того, що в багатьох випадках самодіяльні організації фактично перетворилися в непідконтрольні органи самоврядування місцями позбавлення волі, де адміністрації відводилася лише роль зовнішнього нагляду.

Вперше своє законодавче закріплення самодіяльні організації як організаційна структура в механізмі виправлення і перевиховання засуджених отримала в Виправно-трудоному кодексі РРФСР 1924 р. В ст. 8 кодексу було сказано, що «у виправно-трудовах установах встановлюються всі заходи до усунення шкідливого впливу гірших і найбільш небезпечних в'язнів на інших і до розвитку самодіяльності ув'язнених, спрямованої до придбання властивостей і професійних навичок, необхідних для трудового життя в суспільстві» [26].

Таким чином, ВТК РРФСР 1924 р. не тільки законодавчо закріпив принцип всебічного розвитку в місцях позбавлення волі самодіяльності та ініціативи засуджених в якості важливої форми виховної роботи, а й вказав конкретні напрямки їх організаційного оформлення, які згодом отримали свій подальший розвиток [26].

З прийняттям ВТК РРФСР 1933 року майже завершилося організаційне оформлення самодіяльних організацій. Стаття 66 кодексу закріплювала, що політико-виховна робота проводилася культ радою позбавлених волі, що складається з різних секцій: масово-виробничої, культурно-масової, санітарно-побутової і редакційно-видавничої. Як і повз перерахованих секцій, у виправно-трудовах установах на розсуд адміністрації могли утворюватися й інші секції [26].

Першим спеціально прийнятим нормативним документом, що регулює порядок формування та діяльності самодіяльних організацій засуджених, стало «Положення про самодіяльні організації», затверджене наказом МВС

РРФСР № 740 від 1961 р. Правовою основою прийняття даного документу послужило «Положення про виправно-трудоі колонії і тюрми МВС» від 1958 р. [26].

Спочатку перед самодіяльними організаціями ставилися наступні завдання: сприяння адміністрації у вихованні засуджених і підвищення їх свідомості, загальноосвітнього і культурного рівня, в організації професійно-технічного і загальноосвітнього навчання, підтримці та зміцненні дисципліни і внутрішнього порядку, дотриманні засудженими особистої гігієни, проведення санітарно-освітньої роботи, а також культурно-масових заходів, спрямованих на виховання у засуджених свідомого ставлення до праці [26].

Як правило, кожен із зазначених завдань обслуговувала певна секція з відповідним найменуванням. Свої завдання самодіяльні організації здійснювали строго під керівництвом адміністрації місць позбавлення волі.

Всі самодіяльні організації формувалися з числа осіб, які зарекомендували себе зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці, навчання і дисципліни. Членом самодіяльної організації міг стати будь-який засуджений, який бажає брати участь в їх роботі. Прийом в члени самодіяльних організацій здійснювався на підставі письмової заяви засудженого, після чого він включався до складу секції, в якій хотів працювати. Рішення про створення самодіяльних організацій засуджених приймалися на загальних радах колективів засуджених в загонах [26].

В межах дослідження, зупинимося більш детально на секції дисципліни і порядку, оскільки роботі цієї секції надавалося виключно важливе значення. Виходячи з назви, головне її завдання полягало в підтримці правопорядку і дисципліни, а також забезпеченні виконання режимних вимог засудженими у виправних установах.

Слеонський В.А., Маслихин А.В. вказують на те, що в 1956 р. в ряді виправно-трудоіх установ, в порядку експерименту, утворювалися секції внутрішнього порядку. У наступні роки секція внутрішнього порядку поширилася і в інших виправних установах і стала однією з ключових в

самодіяльних організаціях засуджених [20, с. 11].

Самодіяльні організації представляли собою якусь лінійну систему, вибудовану на декількох рівнях. Секція внутрішнього порядку, як і інші секції, формувалася і працювала на рівні ради колективу виправної установи і нижчестоящому рівні – ради колективу загону. Загальне керівництво за організацією роботи секції здійснювалося заступником начальника виправної установи, який займається питаннями дотримання режиму і оперативної роботи [20, с. 11].

Таким чином, у представленій ієрархічній системі органів самоврядування засуджених вищі аналізували і контролювали роботу нижчестоящих, давали їм необхідні рекомендації щодо поліпшення своєї діяльності.

Основними завданнями секції було надання допомоги адміністрації в роботі по зміцненню режиму відбування покарання, вжиття заходів до попередження порушень засудженими дисципліни і внутрішнього порядку, допомога у виявленні та усуненні причин і обставин, що сприяють їх порушенню. Також ця секція стежила за дотриманням засудженими правил носіння одягу встановленого зразка та підтриманням охайного зовнішнього вигляду [20, с. 11].

Свої завдання члени секції здійснювали шляхом організації чергувань на території житлових і виробничих об'єктів, а також в місцях проведення з засудженими масових виховних заходів. Крім того, секція мала право заслуховувати на своїх засіданнях порушників дисципліни і приймати відповідні рішення.

Однак необхідно враховувати, що секції внутрішнього порядку в виправних установах стикалася з цілою низкою зовнішніх і внутрішніх проблем, що ускладнюють її ефективну роботу. До зовнішніх факторів відносились: вкрай велика кількість засуджених в колоніях, погіршення криміногенного складу осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі, активізація угруповань негативної спрямованості та їх лідерів тощо.

Внутрішні проблеми, як правило, були пов'язані з вибором кандидатів в члени секції. Нерідко в секції внутрішнього порядку потрапляли засуджені – порушники режиму і дисципліни і так звані пристосуванці, тобто особи, які ведуть подвійний спосіб життя. Це пояснюється тим, що участь засуджених у секціях мала велике значення при визначенні ступеня їх виправлення і цей показник нерідко знаходив своє відображення в характеристиках, які направляються адміністрацією в суди для вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміни не відбутої частини покарання більш м'яким та ін. [20, с. 11].

У наступні роки діяльність самодіяльних організацій засуджених здійснювалася на основі відомчих Положень, затверджених наказами МВС СРСР (1972, 1980 і 1991 рр.) [53, с.190–198].

Початком наступного етапу становлення і розвитку самодіяльних організацій засуджених вже в сучасній Україні.

З прийняттям нового Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) законодавець уперше закріпив громадський вплив у переліку основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених (ч. 3 ст. 6 КВК України) [31]. Чинне законодавство, детально регламентуючи режим виконання й відбування покарання, створює передумови для досягнення мети виправлення, яке із завдання перетворюється на складник комплексної мети покарання. Така зміна є важливою, оскільки визначення виправлення як мети надає йому більшої вагомості й зобов'язує органи й установи кримінально-виконавчої системи намагатися досягти її закріплення [53, с.190–198].

Ефективна соціально-виховна та психологічна робота є цілеспрямованою діяльністю персоналу установ виконання покарань, підпорядкованою виправленню й ресоціалізації засуджених. Однак досягнення свідомого відновлення засудженого у соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві неможливе без участі у цьому процесі, поряд із уповноваженими державними

структурами, широкого кола громадськості [7, с. 155].

Таким чином, самодіяльні організації засуджених у виправних установах як форма соціально-педагогічної реабілітації – це громадські організації осіб, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, створювані для захисту спільних інтересів своїх учасників і використання їх позитивних якостей в досягненні цілей кримінально-виконавчого законодавства і соціально-педагогічної реабілітації.

1.2 Правова регламентація діяльності самодіяльних організацій засуджених як соціальної інституції в історичному ракурсі

У виховній роботі із засудженими важливе місце відводиться їх участі в самодіяльних організаціях, які організовуються у виправних і виховних колоніях.

Діяльність самодіяльних організацій засуджених регламентована статтею 127 Кримінально-виконавчого кодексу України. Ці організації створюються для вирішення внутрішньо колективних проблем засуджених, що виникають у процесі спільної життєдіяльності у виправній установі.

Основними завданнями самодіяльних організацій засуджених є:

- надання засудженим допомоги в духовному, професійному та фізичному розвитку;
- розвиток корисної ініціативи засуджених, надання позитивного впливу на їх виправлення;
- участь у вирішенні питань організації праці, побуту і дозвілля засуджених;
- сприяння адміністрації виправних установ у підтримці дисципліни і порядку, формуванні здорових відносин між засудженими;
- надання соціальної допомоги засудженим та їх сім'ям [31].

Перед самодіяльними організаціями можуть стояти й інші завдання, що не суперечать цілям, порядком та умовами відбування покарання.

Діяльність самодіяльних організацій засуджених являє собою певний

вид самоврядування та налагодження їхнього життя у виправній установі, не зважаючи на задекларований обов'язок здійснювати таку діяльність під контролем адміністрації.

Адміністрація виправних установ постійно опирається на допомогу самодіяльних організацій у вирішенні багатьох питань, які пов'язані із врегулювання відносин між засудженими, це зокрема [7, с. 154–163]:

- підтримання чистоти і порядку в приміщеннях і на території;
- організація художньої самодіяльності та фізкультурної роботи;
- розвиток бібліотечної справи і розгортання роботи з читачами;
- активізація виробничої діяльності та дотримання виробничої санітарії та багато іншого.

Залучення засуджених та їх самодіяльних організацій до вирішення побутових питань для сучасної пенітенціарної галузі є вже досить поширеною практикою і традиційним напрямком забезпечення виховного впливу та виправлення засуджених. У цьому напрямку накопичений великий позитивний досвід, і він системно раціонально використовується в установах.

До участі в роботі самодіяльних організацій засуджених можуть також залучатися представники громадських та релігійних організацій, які як ми вже й відзначати, беруть активну участь у роботі із засудженими і працівники закладів середньої освіти, що діють при установах.

Організаційними формами самодіяльних організацій засуджених є рада колективу установи, ради колективів відділень соціально-психологічної служби, самодіяльні секції, редакції стінних газет, теле- та радіостудій.

Рада колективу засуджених установи використовує надані повноваження у наступних напрямках [7, с. 154-163]:

- спрямовує діяльність виборних органів самодіяльних організацій засуджених на виконання затверджених планових заходів, на підтримку серед засуджених здорових моральних взаємовідносин;
- проводить роботу з покращення морально-психологічного клімату серед засуджених в установі шляхом підвищення авторитету членів

самодіяльних організацій, створення позитивної громадської думки в середовищі засуджених;

– аналізує роботу самодіяльних організацій засуджених відділення, їхніх секцій і забезпечує обмін досвідом роботи.

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі у відділенні складаються зради колективу, самодіяльних секцій та редакції стінної газети.

Для участі засуджених у вирішенні питань, пов'язаних з організацією їх побуту, дозвілля, навчання, праці тощо, створюються такі самодіяльні секції засуджених установи та відділень: санітарно-побутова; освітня; фізкультурно-спортивна; художньої самодіяльності; художньо-прикладної творчості; бібліотечна (літературна); духовно-просвітницька; виробнича; інші секції [7, с. 154-163].

Рішення про створення самодіяльних організацій засуджених приймається на загальних зборах колективів у відділеннях соціально-психологічної служби. Цьому передують планові заняття із засудженими в системі соціально-правової підготовки під час яких роз'яснюються завдання і напрямки діяльності громадських формувань, їх роль ужитті засуджених, які відбувають покарання у виправних установах [7, с. 154-163].

Членом самодіяльних організацій може бути будь-який засуджений, який бажає брати участь у їх роботі.

Прийом у члени самодіяльних організацій здійснюється на підставі письмової заяви засудженого, що подається до ради колективу відділення. Після прийняття засудженого в члени самодіяльної організації, він включається до складу секції, в залежності від обраного ним за бажанням напрямку та виду діяльності [7, с. 154-163].

На зборах членів самодіяльної організації засуджених відділення простою більшістю голосів обирається рада колективу відділення в складі: голови ради та керівників секцій. Рада колективу колонії обирається на зборах членів рад колективів відділень простою більшістю голосів у складі: голови ради колонії, редактора стінгазети та керівників секцій [7, с. 154-163].

Зі змісту ч. 1 ст. 127 КВК України витікає «самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі створюються в колоніях з метою розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисних соціальних зв'язків» [31].

Саме назване положення дозволяє стверджувати, що законодавець при прийнятті КВК України покладав певні надії на розвиток цих утворень засуджених.

Порядок формування і діяльності самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань також визначає Положення про самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі [39].

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі здійснюють свою діяльність під контролем адміністрації установи. Безпосередній контроль за формуванням самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі, дотриманням кримінально-виконавчого законодавства в процесі їхньої діяльності покладається на начальника установи, а також на уповноважених ним посадових осіб з числа адміністрації установи [39].

Засуджені, які входять до складу самодіяльних організацій, не можуть мати повноважень адміністрації установи. Напрямок діяльності, права й обов'язки керівних органів і членів самодіяльних організацій засуджених визначаються відповідно до цього Положення з урахуванням виду установи і конкретних умов її функціонування [39].

Участь засуджених у самодіяльних організаціях здійснюється на добровільній основі, їх соціально корисна активність заохочується адміністрацією установи і враховується при визначенні ступеня їх виправлення [39].

Засуджені, які входять до складу самодіяльних організацій, не користуються додатковими пільгами і не звільняються від основної роботи.

Відділення соціально-психологічної служби (далі - відділення)

організаційно поділяється на певну кількість ланок (бригад) залежно від специфіки виробничого процесу та проживання засуджених на три ланки (бригади), а у виховних колоніях – на групи, які формуються за принципом група-клас [39].

У кожній ланці (бригаді) з числа засуджених, які характеризуються позитивно, обирається ланковий (бригадир), кандидатура якого затверджується начальником установи за поданням начальника цеху (майстра) за погодженням з начальником відділення [39].

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі у відділенні складаються з ради колективу, самодіяльних секцій та редакції стінної газети [39].

Рада колективу засуджених установи є дорадчим органом з питань розвитку у засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних стосунків, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, дозвілля, побуту, розвитку корисних соціальних зв'язків тощо [39].

До складу ради колективу засуджених відділення входять керівники самодіяльних секцій, голова редакції стінної газети та ланкові (бригадири) [39].

Раду колективу засуджених відділення очолює голова, який обирається на загальних зборах засуджених з числа осіб, які позитивно характеризуються [39].

Кандидатура голови ради колективу засуджених відділення затверджується начальником установи за спільним поданням начальника відділення та методично-виховної ради установи [39].

Голова ради колективу засуджених відділення призначається, як правило, на посаду старшого днювального відділення.

Рада колективу засуджених відділення зобов'язана [39]:

- розвивати активну діяльність засуджених, організовувати виконання ними постійних і разових доручень;
- надавати допомогу новоприбулим засудженим у період їх

адаптації до умов відбування покарання;

- сприяти формуванню у засуджених правомірної поведінки та попередженню конфліктів, надавати громадську оцінку порушенням засудженими встановленого режиму відбування покарання;

- залучати засуджених до роботи в самодіяльних секціях;

- аналізувати і спрямовувати діяльність ланок (бригад) на виконання виробничих завдань;

- аналізувати роботу і спрямовувати діяльність секцій на виконання планових заходів;

- виконувати рішення загальних зборів членів самодіяльних організацій засуджених відділень і ради колективу установи.

Рада колективу засуджених установи зобов'язана [39]:

- спрямовувати діяльність виборних органів самодіяльних організацій засуджених на виконання затверджених планових заходів, на підтримку серед засуджених здорових моральних взаємовідносин;

- проводити роботу з покращення морально-психологічного клімату серед засуджених в установі шляхом підвищення авторитету членів самодіяльних організацій, створення позитивної громадської думки в середовищі засуджених;

- аналізувати роботу самодіяльних організацій засуджених відділення, їхніх секцій і забезпечувати обмін досвідом роботи.

До участі в роботі самодіяльних організацій засуджених можуть також залучатися представники громадських та релігійних організацій, які беруть активну участь у роботі із засудженими, працівники загальноосвітніх навчальних закладів, що діють при установах [39].

Для участі засуджених у вирішенні питань, пов'язаних з організацією їх побуту, дозвілля, навчання, праці тощо, створюються такі самодіяльні секції засуджених установи та відділень [39]:

- санітарно-побутова;

- освітня;

- фізкультурно-спортивна;
- художньої самодіяльності;
- художньо-прикладної творчості;
- бібліотечна (літературна);
- духовно-просвітницька;
- виробнича;
- інші секції.

Прийняття до самодіяльних організацій здійснюється на підставі письмової заяви засудженого, яка подається до ради колективу засуджених. Після прийняття засудженого в члени самодіяльної організації він включається до складу секції, у якій бажає працювати. Його заява зберігається в особовій справі, про що робиться відповідний запис у розділі VIII Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 04 листопада 2013 року № 2300/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 04 листопада 2013 року за № 1863/24395 [39].

Засуджені, які визнані злісними порушниками установленого порядку відбування покарання, рішенням відповідної ради колективу виключаються зі складу самодіяльних організацій [39].

Керівники самодіяльних секцій обираються з числа їх членів та затверджуються наказом начальника установи за поданням відповідно методично-виховної ради установи та начальника відділення [39].

Вибори органів управління самодіяльних організацій засуджених проводяться один раз на рік [39].

У випадку, якщо начальник установи, методично-виховна рада установи або начальник відділення не затверджує обраний склад ради або відводить окремих його членів, засудженим доводяться до відома підстави такого рішення [39].

Органи управління самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі організовують та проводять свою роботу під контролем і за

сприяння адміністрації установи на основі квартального плану [39].

Організаційною формою роботи органів управління самодіяльних організацій засуджених є засідання, які проводяться у міру необхідності, але не менше одного разу на місяць [39].

План роботи ради колективу (самодіяльної секції) засуджених затверджується відповідно начальником установи та начальником відділення (план роботи ради колективу установи також погоджується з методично-виховною радою установи) [39].

Рада колективу засуджених установи (відділення) у межах своєї компетенції може обговорювати питання, що стосуються організації побуту, праці, навчання, дозвілля та інших сфер життєдіяльності засуджених. Стосовно обговорюваних питань членами ради розробляються пропозиції, що виносяться на розгляд загальних зборів засуджених та адміністрації установи [39].

Рада колективу засуджених установи (відділення) щокварталу інформує засуджених установи (відділення) через місцеву радіомережу або друковані засоби інформації про проведену роботу [39].

З метою надання членам секцій допомоги в повсякденній роботі начальник установи своїм наказом закріплює за ними найбільш досвідчених працівників, які за необхідності допомагають членам самодіяльних організацій засуджених вирішувати організаційні та інші питання [39].

Ради колективу засуджених установи (відділення) і секції самодіяльних організацій засуджених ведуть журнали планування та обліку, у яких відображаються: склади рад і секцій самодіяльної організації, обов'язки і права їх членів, плани роботи і результати їх виконання, протоколи зборів та засідань [39].

Забезпечення ефективної діяльності самодіяльних організацій засуджених в процесі виконання кримінальних покарань набуває особливо важливого значення з урахуванням перебування України у стадії пошуку нових, вдосконалених форм і методів соціально-виховної роботи з ними,

зміни радянської парадигми організації діяльності установ виконання покарань на передову міжнародну практику. Але, як свідчить практика, реалізація законодавчих положень щодо самодіяльних організацій засуджених у переважній більшості носить формальний характер та не дозволяє досягати поставлених перед цими утвореннями завдань. Однією з основних проблем, на нашу думку, є недосконалість нормативного регулювання діяльності самодіяльних організацій засуджених в установах виконання покарань, що призводить до ускладнення їх практичної діяльності [39].

Самодіяльні організації засуджених відомі науці кримінально-виконавчого та виправно-трудового права достатньо давно. Правовий статус самодіяльних організацій засуджених регулювався і Виправно-трудоим кодексом України 1970 р. (далі – ВТК України), у ст. 57-58 якого зазначалось: «З метою розвитку навичок колективізму у засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, і заохочення їх корисної ініціативи, а також використання впливу колективу на виправлення і перевиховання засуджених у виправно-трудоих установах створюються самодіяльні організації засуджених, що працюють під керівництвом адміністрації цих установ. Самодіяльні організації створюються з числа засуджених, які зарекомендували себе зразковою поведінкою і чесним ставленням до праці та навчання. Засуджені, які входять до складу самодіяльних організацій, не звільняються від основної роботи» [10].

Отож, за ВТК України, головною метою утворення самодіяльних організацій засуджених була реалізація радянського принципу: «виховання у колективні та через колектив» [10].

У науково-навчальній літературі самодіяльні організації засуджених зазвичай вважались окремою та відмінною від усіх інших форм самодіяльності населення та громадян: «Відповідно до інтересів громадян і з метою закріплення державного ладу Конституція України гарантує громадянам свободу слова, свободу друку, свободу зборів і мітингів,

вуличних походів і демонстрацій. Природно, що із сутності даного виду покарання випливає, що засуджені позбавлені таких свобод. Надання їх несумісне з режимними вимогами, бо це могло б використовуватися з анти суспільною метою, що істотно перешкоджало б виправленню засуджених. Звичайно, засуджені до позбавлення волі можуть виступати на зборах і дописувати в багатотиражні і стінні газети. Але всі збори і друк засуджених організовується і контролюється адміністрацією УВП. З тих же міркувань засуджені позбавлені права об'єднання в громадські організації: професійні спілки, інші громадські об'єднання. Їх самодіяльні організації – це не ті організації громадян, про які йдеться у ст. 36 Конституції України. Вони створюються винятково для поліпшення виховного впливу на засуджених, їх організація і функціонування, а також склад цілковито залежать від розсуду адміністрації УВП (ст. 57, 58 ВТК України)» [30, с. 76].

Подібний підхід був цілком виправданий, оскільки у ВТК України передбачалися і специфічні форми СОЗ, і загальні риси процедури їх утворення, і основні форми їх роботи: «У виправно-трудовах колоніях загального, посиленого і суворого режиму, колоніях-поселеннях усіх видів і виховно-трудовах колоніях серед засуджених, залишених відповідно до статті 24 цього Кодексу в слідчих ізоляторах і тюрмах для роботи по господарському обслуговуванню, а також серед засуджених, переведених з приміщень камерного типу в звичайні житлові приміщення колоній особливого режиму, створюються ради колективів засуджених. Ради колективів обираються на загальних зборах засуджених або на зборах їх представників відкритим голосуванням. Склад рад колективів затверджується начальником виправно-трудової установи чи слідчого ізолятора. Ради колективів періодично звітують про свою роботу на зборах засуджених. Рішення, що приймаються радами колективів, затверджуються адміністрацією виправно-трудової установи чи слідчого ізолятора. В тюрмах і серед засуджених, яких тримають в приміщеннях камерного типу виправно-трудовах колоній особливого режиму, можуть створюватися ради

бригадирів, призначувані адміністрацією виправно-трудової установи» [10].

Незважаючи на орієнтацію процесу виконання кримінальних покарань в сучасних умовах у бік його максимальної індивідуалізації (як зазначає, приміром, Ягунов Д. В.: «Процес ресоціалізації має бути орієнтований тільки на окремого злочинця. Перевага віддається більше індивідуальним методам роботи зі злочинцями, менше груповим, але в жодному разі не масовим...» [67, с.8], така форма виховної роботи, як самодіяльні організації засуджених, залишена й у КВК України.

Окремі аспекти правового регулювання цих інституцій фактично дублює положення ВТК України, зокрема, щодо можливих основних їх форм, проте з законодавчих актів виключені положення стосовно порядку утворення та форм діяльності самодіяльних організацій засуджених [67, с.8].

Подібний законодавчий підхід дозволяє припустити, що більш детальне врегулювання діяльності самодіяльних організацій засуджених має здійснюватись хоча б на рівні відомчих нормативних актів. Проте п. 75 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. фактично лише дублює (навіть у дещо усіченому вигляді) положення КВК України: «У колоніях можуть створюватися самодіяльні організації засуджених. Види самодіяльних організацій і порядок їх роботи визначаються Кримінально-виконавчим кодексом України та нормативно-правовими актами Департаменту». Однак «інші нормативно-правові акти Департаменту» і до сьогодні не прийняті, а норм КВК України явно недостатньо для регулювання діяльності інституту самодіяльних організацій засуджених [67, с.8].

Для чіткішого розуміння проблем правового регулювання звернімося до вихідних положень КВК України. У ст. 107 цього Кодексу право брати участь у роботі самодіяльних організацій засуджених названо в числі інших прав засуджених до позбавлення волі. Подібна норма міститься й у ст. 66 КВК України: «Засуджені, які відбувають покарання у вигляді обмеження

волі, можуть створювати самодіяльні організації засуджених і брати участь в їх роботі». Виходячи з цієї посилки, можемо припустити, що визнання участі в роботі самодіяльних організацій засуджених саме правом особи, вимагає встановлення певних гарантій його реалізації, оскільки саме по собі «встановлення прав людини і громадянина навіть у конституційному акті не є показниками їх реальності» [2, с. 101].

Само по собі одне лише закріплення права на участь у роботі самодіяльних організацій засуджених в числі прав засуджених до позбавлення волі не може забезпечити його здійснення, для цього потрібні додаткові засоби. Одним з видів гарантій цього є наявність механізму реалізації прав. Недостатньо задекларувати право, бо для того, щоб ним можна було б скористатися, необхідно відобразити в законодавстві порядок його здійснення. Без встановлення такого порядку юридична норма не зможе діяти.

Необхідно визначити, які ж можливості діяльності самодіяльних організацій засуджених встановлені кримінально-виконавчим законом для засуджених. Зокрема, у частині 1 ст. 127 КВК України зазначено, що «самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі створюються в колоніях...». Одразу ж виникає питання: ким створюються? Зрозуміло, що не самі по собі. Далі зрозумілість закінчується. Можна було б припустити, що із традицій законодавчої техніки така конструкція розуміє під собою створення самодіяльних організацій засуджених адміністрацією колонії. Однак, якщо застосувати системний спосіб тлумачення норм права і взяти до уваги ч. 1 ст. 66 КВК України, зокрема, щодо права не лише брати участь у роботі самодіяльних організацій засуджених, а й щодо їх створення, то такі припущення втрачають своє логічне підґрунтя [38, с. 67].

Досить примарною видається й можливість створення самодіяльних організацій засуджених за ініціативою самих засуджених. Який порядок створення таких організацій? Яким документом ця ініціатива має оформлюватись? Чи має право адміністрація установи заборонити утворення

самодіяльних організацій засуджених та з яких підстав? [38, с. 67].

Крім того, може виникнути питання: чому у ст. 117 КВК України право засуджених до позбавлення волі обмежується лише можливістю брати участь у роботі самодіяльних організацій засуджених і не стосується їх створення? [38, с. 67].

Адже, напевно, що з огляду на такий зміст, права засуджених до обмеження волі та схожість інститутів самодіяльних організацій засуджених, їм має надаватись така можливість.

Це твердження підтверджується і вдало корелюється з ч. 3 ст. 127 КВК України, у якій передбачено, що «... у колоніях можуть створюватися й інші самодіяльні організації засуджених, якщо їхня діяльність не суперечить порядку і умовам відбування покарання». З цієї норми витікає фактична невичерпність переліку самодіяльних організацій засуджених, які можуть створюватись, що дозволяє висунути твердження про те, що мета необмеженості такого виду переліку якраз і полягає в тому, щоб розвинути соціально-корисну ініціативу у засуджених (ч. 1 ст. 127 КВК України). Винятки з цього правила прямо передбачені в законі: «У виправних центрах забороняється діяльність політичних партій та профспілок» (ч. 2 ст. 66), хоча слід звернути увагу на відсутність подібних обмежень стосовно засуджених до позбавлення волі [38, с. 67].

Зайві ускладнення процедури реалізації права засуджених на утворення самодіяльних організацій засуджених викликає й та обставина, що у жодному нормативному акті в теперішній час не надається вичерпного визначення поняття «самодіяльні організації» [38, с. 67].

У науковій же літературі мова зазвичай ведеться про «громадські самодіяльні органи». Вони не мають офіційного членства, статуту, чітких програм, а цілі можуть бути як соціально значущими, так і асоціальними. Такі утворення вважаються «неформальними громадськими організаціями», оскільки не зареєстровані юридично, створені спонтанно за ініціативою «знизу», згідно з усвідомленими спільними інтересами; незалежні від

офіційних державних органів, діють без чіткої програми, за принципами самоврядування [38, с. 67].

За такого законодавчого підходу можна припустити, що самодіяльних організацій засуджених можуть створюватись практично в будь-якій формі та з будь-якою метою. Але, певною мірою не чітко визначена законодавча посилка, що «у колоніях можуть створюватися й інші самодіяльні організації засуджених, якщо їхня діяльність не суперечить порядку і умовам відбування покарання» дає підстави адміністрації установи виконання покарань при бажанні заборонити утворення практично будь-якої самодіяльної організації засуджених.

Як передбачено в Конституції України, засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63). Із цього витікає, що для обмеження якихось прав чи свобод засудженого необхідно:

- 1) наявність закону, в якому було пряме обмеження тих чи інших прав;
- 2) визначення у вироку кола прав і свобод, які обмежуються.

При цьому засуджений не позбавляється прав людини і громадянина, бо Конституція веде мову лише про можливість їх обмеження, а право на об'єднання є одним із конституційних прав. І таке обмеження стосовно самодіяльних організацій засуджених викладене у ч. 2 ст. 66 КВК України, інших – законодавство не передбачає.

Отож, з однієї сторони, враховуючи наведене конституційне положення, засуджені не позбавлені права на об'єднання і можуть створювати невизначене коло їх видів, проте з іншої - відсутність механізму реалізації цього права та невизначеність прав і обов'язків членів таких об'єднань й адміністрації колонії у поєднанні з перебуванням засуджених практично у повному та безмежному віданні керівництва установи виконання покарань зводить нанівець можливість їх практичного запровадження.

У результаті можемо спрогнозувати, що в місцях позбавлення та обмеження волі буде допускатися функціонування лише таких самодіяльних

організацій засуджених, діяльність яких буде сприяти не стільки засудженим, скільки самому керівництву.

Таким чином, можна дійти висновку, що стан правового регулювання суспільних відносин, які стосуються самодіяльних організацій засуджених на сьогоднішній день є незадовільним. Єдиним виходом, вважається, є прийняття спеціального підзаконного акту, яким би і вирішувались зазначені вище питання. З огляду на це, доцільним видається більш детальне вивчення досвіду інших країн по нормативному регулюванню діяльності самодіяльних організацій засуджених, зокрема, Російської Федерації. У цій країні питання ініціативи у створенні самодіяльних організацій засуджених, підконтрольності, видів, порядку діяльності цих інститутів, прав і обов'язків їх членів та адміністрації тощо врегульовані на відомчому рівні ще з 1997 року.

Як визначено у Положенні про порядок формування та діяльності самодіяльних організацій засуджених у виправних установах Федеральної служби виконання покарань, затвердженому наказом Міністерства юстиції Російської Федерації від 8 червня 2005 року №79 (далі – Положення) [36], основними завданнями самодіяльних організацій засуджених є:

- надання засудженим допомоги в духовному, професійному та фізичному розвитку;
- розвиток корисної ініціативи засуджених;
- надання позитивного впливу на виправлення засуджених;
- участь у вирішенні питань організації праці, побуту та вільного часу засуджених;
- сприяння адміністрації установи у підтриманні дисципліни та порядку; формування здорових відносин між засудженими;
- надання соціальної допомоги засудженим та їх родинам.

Перед самодіяльними організаціями засуджених можуть стояти і інші завдання, що не суперечать цілям та умовам відбування покарання. Самодіяльні організації засуджених працюють під контролем адміністрації

виправної установи (далі – ВУ). Безпосередній контроль за формуванням та діяльністю самодіяльних організацій засуджених, дотриманням кримінально-виконавчого законодавства РФ у процесі їх діяльності покладається на начальника установи, а також на уповноважених ним посадових осіб з числа адміністрації колонії. Самодіяльні організації засуджених не можуть володіти повноваженнями адміністрації колонії. Напрямки їх діяльності, права та обов'язки керівних органів і членів визначаються відповідно до цього Положення з урахуванням виду ВУ та конкретних умов його функціонування [35].

Основними організаційними формами самодіяльних організацій засуджених в РФ є рада колективів засуджених загонів та рада колективу засуджених установи. При цьому при раді колективу установи з метою загального керівництва активом громадських формувань засуджених створюються секції: дисципліни та правопорядку; загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; трудової безпеки; вільного часу, ради клубів та бібліотеки; фізкультурно-спортивна; громадських кореспондентів багатотиражної газети, редакції стінгазети установи; соціальної допомоги; інші секції. При раді колективу загону для керівництва та повсякденної діяльності функціонують секції: дисципліни та правопорядку; трудової адаптації; пожежної безпеки; санітарно-побутова; вільного часу; загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; фізкультурно-оздоровча секція; інші секції [35].

Рада колективу установи (загону) є виборним керівним органом самоуправління самодіяльної організації засуджених, яка організовує та координує діяльність секцій, забезпечує виконання прийнятих на загальних зборах рішень та планових заходів. Засідання ради колективу установи (загону) проводяться відповідно до плану діяльності, але не рідше одного разу на місяць та оформлюються протоколом. На засіданнях є присутнім начальник установи або його заступник з кадрів та виховної роботи (в загоні – начальник загону, вихователь, члени ради вихователів загону) [35].

Слід звернути увагу на певне викривлення підходів до ініціативи створення самодіяльних організацій засуджених в РФ. Так, незважаючи, що будь-яке самодіяльне об'єднання має на увазі ініціативу «знизу» та виявлення бажання самими громадянами, нормативні акти передбачають: «у суворих умовах відбування покарання самодіяльні організації засуджених можуть створюватись за розсудом начальника установи» [35]. У інших випадках, хоча формально рішення про створення самодіяльних організацій засуджених покладається на самих засуджених (на їх загальні збори), Положення передбачає проведення попередньої «ідеологічної» роботи стосовно заохочення засуджених до подібних форм діяльності.

Натомість, не можна позитивно не відзначити того, що в цілому Положення доволі чітко прописує процедуру як утворення самодіяльних організацій засуджених, так і вступу до таких організацій.

І хоча наведені вище правові аспекти регулювання діяльності самодіяльних організацій засуджених не можуть визнаватися абсолютно доцільними (бо окремі з них не виправдано звужують форми самодіяльності осіб, позбавлених волі, а також намагаються покласти на самодіяльні організації засуджених функції сприяння виконання адміністрацією установ виконання покарань їх функцій і завдань, чим перекручується загальна мета самоорганізації громадян), їх слід враховувати при розвитку національного нормативного забезпечення та удосконалення практик виконання кримінальних покарань.

Усе вищенаведене свідчить, що кримінально-виконавче законодавство в частині регулювання реалізації права засуджених на утворення самодіяльних організацій засуджених знаходиться на зародковому рівні, що створює умови для необґрунтованого обмеження цього права та зумовлює потребу закріплення в чинному кримінально-виконавчому законодавстві та на відомчому рівні чіткого механізму його реалізації.

Висновки до першого розділу

У результаті проведеного дослідження літературних джерел в яких висвітлені передумови виникнення та функціонування інституту самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі, аналізу нормативно-правової бази, що регламентує діяльність самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі, можна зробити такі висновки:

– інститут самодіяльних організацій засуджених бере свій початок в перші ж роки після Жовтневої революції в радянських виправно-трудових установах на теренах України. У 1919 р в деяких місцях позбавлення волі почали виникати різні самодіяльні гуртки, участь в яких брали засуджені. Серед цих гуртків на особливу увагу заслуговує гурток дисципліни і порядку;

– серед законодавчих актів, які раніше і зараз регулюють діяльність самодіяльних організацій засуджених в місцях позбавлення волі можна віднести такі, як: «Положення про виправно-трудоі колонії і тюрми МВС» від 1958 р., Виправно-трудоий кодекс РРФСР 1933 р., «Положення про самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі», яке визначає порядок формування і діяльності самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань; стаття 127 Кримінально-виконавчого кодексу України «Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі». У багатьох моментах, старі нормативно-правові акти та чинне законодавство тотожні в частині того, що стосується таких аспектів, як:

– права та обов'язків членів самодіяльних організацій;
– секцій, що входять до складу самодіяльних організацій засуджених;
– врахування участі засудженого в самодіяльній організації під час визначення ступеня виправлення та формування взаємовідносин між засудженими.

РОЗДІЛ 2

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ САМОДІЯЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗАСУДЖЕНИХ

2.1 Форми діяльності самодіяльних організацій засуджених залежно від рівня безпеки установи виконання покарань та категорії засуджених

Діяльність самодіяльних організацій засуджених знайшла законодавче закріплення в багатьох нормативно-правових документах. Законодавець метою створення самодіяльних організацій визначає такі підстави, як-от: розвиток корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисних соціальних зав'язків (ст. 75. ПВР УВП [47]; ст. 127, 151 КВК України [31]; стаття 36 і 37 Конституції України [28]).

При цьому, в колоніях максимального рівня безпеки, де засуджені утримуються по камерно, і серед них є засуджені до довічного позбавлення волі, самодіяльні організації засуджених не створюються, про що говориться в статті 151 КВК України.

Самодіяльні організації пенітенціарних установ є однією з форм соціально-педагогічної реабілітації засуджених, реалізації якої сприяють такі соціально-педагогічні умови:

- диференційований підхід до процесу соціально-педагогічної реабілітації на основі типологічних особливостей засуджених;
- сукупність взаємопов'язаних соціальних (побутового, трудового, дозвілльового, валеологічного, постпенитенціарного) і педагогічних (правового, освітньо-виховного, громадського) факторів, що сприяють виправленню засуджених [37, с.106–112].

Соціально-виховна робота в установах виконання покарань – цілеспрямована діяльність персоналу установи та інших соціальних

інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених [37,с.106–112].

Перш за все соціально-виховна робота спрямована на необхідність корекції соціальної поведінки засуджених під час перебування їх у місцях позбавлення волі, поваги до правил співжиття, на формування та закріплення у них сумлінного ставлення до праці, прагнення до заняття корисною діяльністю, підвищення культурного рівня, загальноосвітнього і професійного навчання, розвиток корисної ініціативи, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки [37,с.106–112].

Стимулювання право слухняної поведінки засуджених здійснюється диференційовано за допомогою внутрішньої класифікації засуджених, враховуючи їх особистість, учинений злочин, психічний і психологічний стан, ступінь соціальної занедбаності. В установах виконання покарань конкретні програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати виховні можливості інших засобів виправлення засуджених [37,с.106–112]:

- режиму відбування покарання,
- праці,
- загальноосвітнього і професійно-технічного навчання,
- заохочувальних заходів,
- залучення засуджених до самовиховання,
- самодіяльних організацій,
- досвід громадських, благодійних і релігійних організацій.

Індивідуальна програма соціально-психологічної роботи складається на кожного засудженого, який відбуває покарання у виді позбавлення волі. Вона має декілька розділів, де передбачені:

- соціально-демографічна і кримінально-правова характеристика засудженого,
- відомості про окремі нахили, здібності, фізичні особливості,
- наміри і плани на період відбування покарання та наслідки їх

реалізації,

- оцінку прогресу виправлення засудженого,
- наслідки індивідуального спостереження за ним і зміст проведених

бесід,

- психологічну характеристику та рекомендації психолога колонії,
- облік заохочень і стягнень тощо [37,с.106–112].

В установах виконання покарань, як правило, реалізуються програми: «Духовне відродження», «Творчість», «Освіта», «Професія», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної та наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення». Програми сприяють формуванню у засуджених свідомого ставлення до цілей свого виправлення, розуміння перспективи дострокового звільнення від відбування покарання від своєї особистої поведінки, здорового способу життя, моральності, корисної зайнятості, розвитку здібностей, ініціативи, особистого потенціалу, загального та фахового навчання, професійних навичок, що допоможуть в їх соціальній адаптації після звільнення і в подальшому житті [37,с.106–112].

Варто особливо підкреслити, що участь засуджених у виховній роботі враховується як при визначенні ступеня їх виправлення, такі при застосуванні заходів заохочення, стягнення та різних пільг.

Суттєву допомогу у проведенні заходів соціально-виховної роботи персоналу установ виконання покарань надають самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі [62,с.106–112].

Соціально-психологічна та педагогічна допомога ув'язненим – спрямована на надання їм послуг правового та культурно-освітнього рівня, дотримання ними законів, виконання вимог режиму тримання та правил поведінки, а також на психологічну підтримку [62,с.106–112].

У слідчих ізоляторах вона здійснюється у формі [62,с.106–112]:

- групових та індивідуальних бесід;
- просвітницької роботи на основі психолого-педагогічних принципів

та методів.

Ув'язненим і засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюється можливість для навчання та самоосвіти. Для цього у слідчих ізоляторах обладнуються навчальні класи (кімнати для виховної роботи) та забезпечується робота загальноосвітніх навчальних закладів. Окремо створюються належні умови неповнолітнім особам для занять фізичною культурою і спортом шляхом проведення ранкової фізичної зарядки у камерах та занять за окремим планом у спортивній кімнаті [62, с.106–112].

Особлива увага персоналом соціально-психологічної служби слідчих ізоляторів приділяється неповнолітнім ув'язненим. Таким особам надаються роз'яснення прав та обов'язків, протягом усього періоду тримання під вартою вивчається їх особистість, відстежується поведінка та проводяться профілактичні бесіди, про що не менше одного разу на місяць робляться записи в картці спостереження [62, с.106–112].

Крім основних виховних заходів проводиться цілеспрямована індивідуально-профілактична робота з виявлення осіб, які належать до груп ризику (схильні до суїциду, втечі, створення конфліктних ситуацій, зі слабкими розумовими здібностями), з попередження конфліктних ситуацій тощо.

Психологічна допомога ув'язненим надається психологами, для чого у слідчих ізоляторах функціонують кімнати психоемоційного розвантаження.

Залежно від поведінки засудженого і ставлення до праці та навчання умови відбування покарання можуть змінюватися в межах однієї виправної колонії. Така можливість не є заходом заохочення чи стягнення [62, с.106–112].

Зміна умов тримання в межах однієї виправної колонії здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії, погодженою із спостережною комісією. Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки здійснюється центральним органом виконавчої

влади, що здійснює формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, за поданням адміністрації виправної колонії, погодженим з начальником територіального органу управління та спостережною комісією [62,с.106–112].

Законодавство (ст. 101 КВК України) містить норми, які передбачають можливість зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі шляхом їх переведення [62, с.106–112]:

Засуджені, які стають на шлях виправлення, можуть бути переведені:

– з ПКТ у звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонію середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше 1/4 призначеного судом строку покарання;

– із звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше 1/2 призначеного судом строку покарання [62,с.106–112].

У колоніях мінімального і середнього рівня безпеки – до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття:

– не менше 1/4 строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості;

– не менше 1/3 строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочині до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

– не менше 1/2 строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом не відбутої частини покарання.

У колоніях мінімального і середнього рівня безпеки – до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття:

- не менше 1/4 строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості;

- не менше 1/3 строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

- не менше 1/2 строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом не відбутої частини покарання [62,с.106–112].

Не підлягають переведенню до дільниці соціальної реабілітації:

- особи, які злісно порушували вимоги режиму в місцях попереднього ув'язнення та в колоніях;

- інваліди першої та другої груп та особи, які досягли пенсійного віку;

- вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років;

- особи, які не пройшли повний курс лікування венеричного захворювання, активної форми туберкульозу, психічного розладу, алкоголізму та наркоманії;

- особи, які засуджені за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

- особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі [62,с.106–112].

Залежно від поведінки засудженого і ставлення до праці та навчання умови відбування покарання можуть змінюватися в межах однієї виправної колонії або шляхом переведення до виправної колонії іншого виду. Така можливість не є заходом заохочення чи стягнення та здійснюється Апеляційною комісією центрального органу виконавчої влади, що здійснює формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації за поданням адміністрації виправної колонії,

погодженим з начальником територіального органу управління та спостережною комісією [62,с.106–112].

Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, за рішенням комісії можуть бути переведені [62,с.106–112]:

- з колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання до колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання або повернуті до тих колоній, де вони раніше відбували покарання;

- з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу (ПКТ) колонії або сектор максимального рівня безпеки на строк до трьох років;

- з колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання повернутий до тієї колонії, де він раніше відбував покарання, за умови, якщо в нього раніш накладені стягнення не зняті або не погашені в установленому законом порядку.

Засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, переводяться із виховної колонії для дальшого відбування покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання [62,с.106–112].

З метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними двадцяти двох років. Залишення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, у виховній колонії проводиться за рішенням педагогічної ради постановою начальника колонії, погодженою із службою у справах неповнолітніх. На засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку і залишені у виховній колонії, поширюються умови відбування покарання, норми харчування і матеріально-побутового забезпечення, установлені для неповнолітніх засуджених. Умови праці осіб, які досягли вісімнадцятирічного віку, установлюються відповідно до законодавства про працю [62,с.106–112].

Ресоціалізація засуджених пов'язана, перш за все, з їх ціннісною переорієнтацією, формуванням у них механізму соціально-позитивного цілепокладання, відпрацюванням міцних стереотипів соціально-позитивної поведінки. Створення умов формування соціально адаптованої поведінки засуджених є основним завданням виправних установ кримінально-виконавчої системи [36,с.136–143].

Важливу роль в процесі ресоціалізації засуджених відіграє правильна організація вільного від навчання та роботи часу, тобто період їхнього дозвілля. Правові документи, що регламентують подібну роботу із дорослими засудженими у виправній установі відсутні [36,с.136–143].

Гурткова робота є одним з основних способів організації культурно-дозвілдової діяльності засуджених у виправній установі, значущим фактором їх ресоціалізації, яка передбачає повернення в суспільство законослухняного громадянина, здатного до продуктивного спілкування, орієнтованого на культурні цінності і здоровий спосіб життя. Гурткова робота спрямована на залучення засуджених до суспільно корисної діяльності, стимулювання у них ініціативи та самостійності, розвиток індивідуальних інтересів і здібностей. Заняття засуджених в гуртках сприяють вирішенню таких завдань: виправлення, моральної переорієнтації їх особистості; розширенню і поглибленню соціально корисних умінь і навичок; ознайомленню їх з досягненнями вітчизняної і світової науки, техніки, літератури, мистецтва, спорту; формування умінь застосовувати отримані в гуртку знання на практиці після звільнення; розвитку потреби в самовихованні і самоосвіті; ведення здорового способу життя [17, с. 166].

Важливим завданням використання потенціалу гурткової роботи в місцях позбавлення волі є подолання негативних тенденцій і створення оптимальних можливостей і умов для формування ціннісних орієнтацій засуджених, розвитку здібностей, що активізує гуманітарні, емоційні початки виправного процесу. Участь в гурткової діяльності розширює загальний і художній кругозір позбавлених волі, збагачує їх естетичні почуття і збільшує

діапазон управління своєю поведінкою в ситуаціях взаємодії з іншими людьми, допомагає освоїти способи створення ситуацій гармонійної міжособистісної взаємодії, тренує сенсорні здібності. Правильно організована гурткова робота сприяє успішній соціалізації особистості, дозволяє людині відчувати позитивні емоції [17, с. 166].

У зв'язку з цим сьогодні робляться все більш активні спроби осмислення можливостей залучення засуджених до участі в гуртковій діяльності з метою їх ресоціалізації. Раціональне використання засудженими вільного часу припускає максимальне залучення їх в корисну діяльність, а також виключення безконтрольного дозвілля.

Гурток представляє собою організацію осіб, що об'єдналися для спільної діяльності, спільних занять. Головною організаційною формою виступає спеціально підготовлене Положення про гурткової роботи з засудженими, затверджене начальником установи. На підставі Положення керівник гуртка складає план роботи, де необхідно вказувати зміст діяльності і терміни проведення занять. Конкретний зміст роботи гуртків рекомендується визначати з урахуванням місцевих умов. Кількість засуджених в одному гуртку не регламентується. Все залежить від виду гурткової діяльності [22, с. 242].

Нечисленними можуть бути в основному гуртки, до яких пред'являються режимні вимоги безпеки й обліку колючо-ріжучих інструментів, використовуваних на заняттях. Наприклад, гуртки художньої обробки дерева, металу, вишивки, в'язання тощо. Гуртки прикладної та технічної творчості рекомендується організовувати на базі професійного училища виправного закладу. Членами гуртків у виправних закладах можуть бути особи, які відбувають покарання у звичайних і полегшених умовах. Заняття засуджених в гуртках, їх громадська активність і ініціативність можуть враховуватися співробітниками виправного закладу, наприклад, при підготовці характеристик при оцінці поведінки правопорушника [22, с. 242].

Аналіз різного роду документів, публікацій періодичної преси дозволяє оцінити ефективність реалізації процесу залучення засуджених в гурткову діяльність з метою їх ресоціалізації та намітити шляхи його подальшого вдосконалення. Сучасні керівники виправних установ використовують виховний потенціал гурткової роботи для «виправлення душ» засуджених. В установах існують гуртки та клуби за інтересами: декоративно-прикладної творчості, художньої самодіяльності, спортивні тощо [22, с. 242].

Для організації гурткової роботи адміністрація виправного закладу не залучає фахівців з різних галузей знань, в бібліотеках література необхідної тематики представлена в незначній кількості. Це призводить до скорочення найважливіших жанрів і видів самодіяльної творчості засуджених, що не може в повній мірі задовольнити запити і інтереси вихованців. Звідси в області дозвільної діяльності творчі можливості і здатності засуджених нерідко не знаходять собі застосування [22, с. 242].

Разом з тим вже зараз в окремих установах є позитивний досвід із залучення фахівців, представників установ культури і спорту до організації дозвілля засуджених. Наприклад, у Дніпропетровській виправній колонії [18] функціонує рада з культури, куди входять співробітники установ культури району та практичні працівники колонії. Члени ради надають методичну допомогу в організації гурткової роботи, допомагають у складанні і підготовці програм, проведенні виховних заходів. На засіданнях ради розглядаються питання культурно-масової роботи як з засудженими, так і з особовим складом. Велика увага приділяється пошуку нових напрямків гурткової роботи. Досвід даної колонії необхідно використовувати в інших виправних установах.

Об'єднання зусиль співробітників, педагогів, психологів, соціальних працівників, представників культури, звернення до виховного потенціалу гурткової роботи буде сприяти більш гуманним відносин учасників процесу у виправній установі.

Заслуговує на особливу увагу експеримент, проведений на базі Прилуцької колонії для неповнолітніх [42], де відділення засуджених створюються на основі спрямованості інтересів підлітків в дозвільній діяльності (музика, живопис, прикладна творчість і т. д.). За умови формування за таким принципом у засуджених з'являється можливість обмінюватися кругом питань, що їх цікавлять, удосконалювати і розвивати в процесі навчання свої індивідуальні творчі нахили.

Це має сприяти встановленню в відділеннях колонії здорового психологічного клімату, скорочення конфліктів на побутовому ґрунті, доданню всьому виховному процесу більшої цілеспрямованості і осмисленості [17, с. 18].

Останнім часом, в місцях позбавлення волі, мають місце факти вельми успішного функціонування спеціально організованих гуртків і студій в корекційних цілях, що допомагає знизити рівень тривожності засуджених, підвищує ефективність профілактики їх емоційних порушень, розвивати комунікативну компетентність. У зв'язку з чим, відзначимо позитивний досвід у Чернігівській жіночій виправній колонії № 44 [64], декілька років функціонує психотерапевтичний театр як особлива форма терапії, що сприяє вирішенню глибоких особистісних проблем, вільному вираженню почуттів і емоцій.

У Качанівській ВК-54 міста Харків, з метою зняття стресових станів засуджених жінок, впроваджуються елементи різних гурткових програм (музичної, театральної, літературної, ізостудії та ін.) для формування навичок позитивного міжособистісного спілкування, задоволення потреби засуджених в спілкуванні з іншими людьми, нормалізації психоемоційного стану через процес творчості, зняття стресового стану, релаксації. Приклади організації гурткової роботи в місцях позбавлення волі показують зростаючий інтерес до даної практики.

Організація гуртків – це відповідальна справа, яка вимагає вдумливого ставлення до їх комплектування, утримання і методів роботи. Починати

організацію гуртків у виправному закладі рекомендується з виявлення інтересів засуджених. З огляду на особливості особистості нинішніх засуджених, можна сказати, що в більшості своїй вони не виявляють жодних інтересів і бажання організувати своє дозвілля. Це покладає на співробітників виправних закладів складне завдання – формування інтересу у засуджених до спільної суспільно-корисної діяльності, що в кінцевому результаті сприятиме розвитку їх ініціативи та подальшій ресоціалізації після звільнення.

Так Давидова Н. В., Данілін Е. М., Євдокимов І. В., Дікопольцев Д. Є. стверджують що, «у процесі спілкування співробітників виправних закладів із засудженими в карантинному приміщенні слід детально розповісти про діючі в установі гуртки за інтересами, де можна реалізувати свої здібності, задовольнити законні інтереси і тим самим раціонально використовувати вільний час. Участь в гуртках в сукупності з основними засобами виправлення покликана переконати засудженого в тому, що законослухняний спосіб життя як в місцях позбавлення волі, так і після звільнення – єдино правильний особисто для нього і прийнятний для суспільства шлях, що веде від здійснення повторного злочину» [40].

Під час залучення засуджених в гурткову роботу необхідний індивідуальний підхід. Гурткова робота, заснована на принципі добровільності, об'єднання за інтересами, покликана формувати важливі моральні якості особистості, особливо такі, як працьовитість, акуратність, власне уявлення про себе і навколишній світ [32, с. 20].

Однак слід зазначити, що досвід успішного використання виховного потенціалу гурткової роботи поки не знаходить широкого поширення в пенітенціарній практиці, подібні факти продовжують залишатися одиничними явищами. З ряду об'єктивних причин склалася ситуація, що стримує процес використання виховного потенціалу гурткової роботи з метою виправлення і ресоціалізації особистості засудженого. Спостереження і попередній аналіз діяльності виправної установи виявили значні недоліки в організації цієї важливої ділянки виховної роботи.

Аналіз планів виховної роботи виправних установ дозволяє сказати, що керівниками практично не використовуються елементи особистісно-орієнтованого підходу при організації гурткової діяльності. Виховний потенціал гурткової роботи не використовується для зміни внутрішнього світу засуджених і нерідко підміняється тільки самодіяльною творчістю, розрізненими заходами. Акцент при цьому зроблений на зовнішню привабливість, демонстрацію деяких видів діяльності. Практично відсутні гуртки, безпосередньо спрямовані на стимулювання процесів самопізнання і саморозвитку, зміни змістовних орієнтирів правопорушника [32, с. 20].

Продуктивні самі по собі методи і форми роботи при некомпетентному використанні виявляються марними, неефективними. Гуртки для засуджених в місцях позбавлення волі часто не відповідають реаліям сьогодення і вимагають застосування сучасної навчальної методики, переходу від кількості до якості пропонованого до вивчення матеріалу: перегляду тематики гуртків в сторону їх більшої пізнавальності, доступності, а також можливості практичного використання в повсякденному житті [32, с. 20].

У той же час, аналіз практики соціально-виховної та психологічної роботи показав, що гуртковій діяльності у виправних установах відводиться лише роль другорядного дозвіллевого заняття, і вона займає малу частину вільного часу. В роботі гуртків відзначаються відсутність цілеспрямованості, епізодичність і фрагментарність, слабка наступність різних педагогічних впливів на особистість і, що впливають звідси уривчастість і незавершеність цього процесу.

При цьому, у певної кількості співробітників, виникають складнощі щодо забезпечення належних умов для роботи самодіяльних організацій засуджених. Скоріш за все, це пов'язано з недостатньою педагогічною практикою, досвідом роботи. За цих умов, виховний вплив може не досягти мети. Для вирішення подібних проблем, вважається за доцільне підбирати та залучати до роботи в самодіяльних організаціях тих засуджених, які виявляють щире бажання і прагнення змінити себе і активно сприяють

включенню інших засуджених до процесу виправлення. У той же час відмічено, що співробітниками в недостатній мірі враховується і розвивається суб'єктний досвід засудженого, не часто проектуються ситуації вибору і успіху, не приділяється належної уваги створенню атмосфери, що сприяє самовияву і самовираженню учасників процесу.

Характеризуючи труднощі, з якими стикаються організатори виправних установ при здійсненні клубної та гурткової роботи, співробітники вказують на недостатню матеріальну базу і обладнання (50,5%), відсутність фахівців для керівництва гуртками (24,5%), низьку зацікавленість засуджених (25,8%). В якості заходів, що будуть сприяти вдосконаленню розглянутої роботи у виправних установах, співробітники в першу чергу називають збільшення фінансування і зміцнення матеріальної бази гуртків [5, с.47–52].

Поряд з недостатнім фінансуванням гурткової роботи є й інші причини, що викликають труднощі в організації гуртків для засуджених, а саме:

- відсутність спеціальної підготовки до цієї діяльності, в тому числі недостатні знання в області психології і педагогіки у співробітників виправних закладів;
- недостатнє технічне забезпечення гуртків (відсутність інструментів, матеріалів, потрібних для проведення цієї роботи, і т. д.);
- вплив негативно налаштованих засуджених на осіб, які бажають брати участь в роботі гуртків;
- недостатня допомога з боку керівництва виправних установ, а також територіальних органів в організації гурткової роботи.

Отже, для ефективності вирішення питань організації гурткової роботи з засудженими допоможе також вивчення і зарубіжного досвіду. У публікаціях останнього часу обговорюються оптимальні форми побудови арт-сесій і теми, що виникають в процесі роботи з засудженими. Карбан Б. [69, с.135-164] і Іннес Р. [68, с.547-553] підкреслюють прагнення дослідників запровадити свій метод в якості одного з елементів роботи з засудженими, піднімають питання, що стосуються ефективності даного напрямку щодо чоловіків і

жінок, які перебувають в умовах особливих режимних установ.

Усе вищезазначене вказує на те, що можна припустити, що самодіяльні організації засуджених можуть ефективно діяти лише за умови взаємодії з адміністрацією установи виконання покарань.

2.2 Взаємодія адміністрації виправних (виховних) установ з самодіяльними організаціями засуджених

У науковій літературі під взаємодією розуміють взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [8, с. 57].

На нашу думку, взаємодія самодіяльних організацій засуджених та органів і установ виконання покарань є впорядкована в нормативно-правовому полі діяльність вказаних суб'єктів, яка узгоджена між ними за об'єктами, предметами, завданням і напрямками співпраці та спрямована на досягнення загальної мети як в цілому покарання, так і з метою розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку корисного соціального зв'язку.

Так, до системи утворюючих ознак, що складають зміст даного поняття відноситься впорядкована на нормативно-правовому рівні діяльність.

У цьому випадку мова, у першу чергу, ведеться про такі правові джерела, як:

а) Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (безпосередньо до взаємодії має пряме відношення ст. 21 «Релігійні обряди і церемонії»), у якій зазначено, що богослужіння та релігійні обряди в місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій.

Адміністрація зазначених установ сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії);

б) КВК України (ст. ст. 128, 128-1);

в) підзаконні нормативно-правові джерела (наприклад, Угода про співробітництво Української Православної Церкви та Державного департаменту України з питань виконання покарань [61]; вказівка ДД УПВП від 11.08.1999 № 5/1-101 «Про заходи щодо взаємодії з релігійними організаціями з питань їх участі в духовному вихованні осіб, які тримаються в установах кримінально-виконавчої системи» [49]; наказ Міністерства юстиції України від 16 травня 2016 року «Про затвердження програм диференційованого впливу на засуджених» [48] та ін.).

Звичайно, що у цьому переліку пріоритетними є Конституція України (ст. 35) та міжнародно-правові акти (Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та ін.).

Одним із суб'єктів взаємодії виступає адміністрація колонії (ч. 3 ст. 128 КВК) та адміністрація інших установ виконання покарань (ч. 6 ст. 128-1 КВК), а також територіальні органи виконання покарань та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КВК, до органів виконання покарань, у даному випадку, відносяться: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань, та його територіальні органи управління.

До установ виконання покарань, у свою чергу, відносяться: кримінально-виконавчі установи; спеціальні виховні установи (виховні колонії); слідчі ізолятори у випадках, передбачених КВК (ч. 2 ст. 11 цього Кодексу).

Поняття терміну «адміністрація колонії (установи виконання покарань)» у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України відсутнє.

У наукових джерелах під адміністрацією розуміють керівний органу установи, організації, підприємства; особи, що керують установою, підприємством та ін. [8, с. 12].

У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язаних з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі», дано наступне роз'яснення терміну «адміністрація місця позбавлення волі» – це посадові особи, які на підставі ст. 135 КВК України користуються правом застосування заходів заохочення і стягнення щодо засуджених, а також чергові помічники наставників колоній та інші особи начальницького складу, особи, які здійснюють у місцях позбавлення волі медичне обслуговування, культурно-освітню роботу, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених, адміністративний та інженерно-технічний персонал установ виконання покарань [52, с. 103–110].

Водночас у контексті досліджуваної проблеми, звернуто увагу на ще один визначений у законі суб'єкт діяльності, пов'язаний із забезпеченням прав засуджених на свободу світогляду і віросповідання, а саме – на дорадчий орган, який створений при центральних органах виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, до складу якого включаються представники заінтересованих релігійних церков і управлінь, статут (положення) яких зареєстрований у встановленому законом порядку (ч. 2 ст. 128-1 КВК).

Згідно з Положенням, відповідно до якого діє цей дорадчий орган, з одного боку, він вимагає функції взаємодії з іншими громадськими, включаючи релігійні, організаціями, у тому числі за кордоном, а з іншого боку, координує діяльність суб'єктів, які забезпечують богослужіння, релігійні обряди та організацію душпастирської опіки засуджених.

У наукових джерелах під координацією розуміють погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо [8, с. 296].

У більш вузькому значенні координацією вважають узгодження діяльності різних ланок державного апарата, установ і організацій для вирішення поставлених завдань [23, с. 290]. При цьому, на відміну від взаємодії, відносинам координації властива вже не пряма, а опосередкована і багатозначна детермінація елементів [23, с. 290]. Саме тому, між координацією та взаємодією немає знаку рівності, поза як перша – це функція одного із суб'єктів системи, а друга – принцип діяльності, засіб контактів із суб'єктами інших систем. Більше того, координація, на відміну від взаємодії, містить в собі елемент підкорення волі координуючого органу системи, що направляє автономну діяльність на виконання загальних завдань, поставлених перед виконавцями [19, с. 139].

Таким чином, необхідно визнати, що на сьогодні дорадчий орган при Міністерстві юстиції України виконує двояку роль та виступає і як суб'єкт взаємодії, і як суб'єкт координації діяльності по забезпеченню права засуджених до позбавлення волі на свободу світогляду і віросповідання.

Як це впливає із змісту ч. 7 ст. 128 КВК України іншими суб'єктами взаємовідносин, є тільки представники тих релігійних організацій, які офіційно зареєстровані у встановленому законом порядку.

Порядок реєстрації релігійних організацій визначений в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. ст. 12-14) цього Закону, для реєстрації і статуту (положення) релігійної громади громадяни в кількості не менше десяти чоловік, які утворили її і досягли 18-річного віку, подають заяву та статут (положення) на реєстрацію до обласної, Київської міської державної адміністрації[51].

Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, статут (положення) релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам [51].

У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може зажадати висновок місцевої

державної адміністрації, виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій приймається у тримісячний термін [51].

Взаємодія зазначених суб'єктів є узгоджена діяльнісно. Узгоджувати означає надавати відповідності до чого-небудь; встановлювати відповідність, єдність між чимось [9, с. 691].

Змістовні елементи, узгодження діяльності релігійних організацій у сфері виконання покарань визначені у нормативно-правових актах, що регулюють питання проведення богослужінь, релігійних обрядів та організації душпастирської опіки засуджених. Так, у ч. 7 ст. 128-1 КВК з цього приводу зазначено, що священнослужителі (капелани) мають відвідувати установи виконання покарань для проведення заходів душе пасторської опіки за спеціальним дозволом адміністрації таких установ у завчасно погоджений з адміністрацією установи час. А в ч. 3 ст. 128 КВК у зв'язку з цим вказано, що адміністрація колоній сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемоній [9, с. 691].

Відповідні елементи взаємодії визначені й в Угоді про співробітництво Української Православної Церкви та Державного департаменту України з питань виконання покарань (сприяння обладнанню в УВП приміщень для здійснення молитов та релігійних обрядів; надання допомоги у створенні бібліотек духовної літератури; участі священнослужителів у семінарах з питань духовного просвітництва персоналу УВП та ін.) [61].

Зазначена діяльність узгоджена за об'єктами, предметом, завданнями і напрямками співпраці. В теорії права під об'єктом правовідносин розуміють матеріальне або нематеріальне благо, здаля одержання, передавання або використання якого суб'єкти вступають у правовідносини [58, с. 237].

У цьому випадку об'єктом правовідносин, що виникають між релігійними організаціями та адміністрацією установ виконання покарання, є закріплене на конституційному рівні та в інших законах право засуджених до

позбавлення волі на певний строк на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України; ст. 128 КВК, ін.).

У науковій літературі під предметом правовідносин розуміють речі матеріального світу, що охороняються нормами права [9, с. 500].

У досліджуваній ситуації предметом взаємодії є діяльність релігійних організацій та адміністрації установ виконання покарань, що спрямована на задоволення релігійних потреб засуджених, їх духовного виховання (ч. 1 ст. 128-1 КВК).

Під завданням в науці розуміють наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справи і т. п.; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть досягнути.

При взаємодії релігійних організацій та адміністрації установ виконання покарань, об'єднуючими завданнями цих суб'єктів правовідносини є ті, що витікають із їх статутних завдань (відповідно, завдання, що визначені в ст. 1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», а також ті, що закріплені в ч. 2 ст. 1 КВК), та є загальними для них, а саме – гарантоване право засуджених, а також їх захист та захист законних інтересів цих осіб.

У науковій літературі під напрямом розуміють шлях діяльності, розвитку кого-, чого-небудь; спрямованість якоїсь дії, явище, спрямованість думок; інтересів [9, с. 400].

До основних напрямів взаємодії релігійних організацій та адміністрації установ виконання покарань з питань забезпечення релігійних потреб засуджених, виходячи із змісту законів, що регулюють дане питання, можна віднести наступні [9, с. 400]:

- 1) проведення богослужінь;
- 2) здійснення релігійних обрядів і церемоній;
- 3) організацію душе пасторської опіки засуджених;
- 4) створення умов для придбання літератури і предметів релігійного призначення;

- 5) сприяння обладнанню в УВП приміщень для здійснення молитов та релігійних обрядів;
- б) надання допомогу у створенні бібліотек духовної літератури, забезпечення УВП відео- та аудіо матеріалами духовного та просвітницького змісту;
- 7) проведення семінарів з проблем духовного просвітництва персоналу УВП;
- 8) оприлюднення через засоби масової інформації спільних матеріалів про взаємодію релігійних організацій та організації УВП;
- 9) створення відповідних координуючих взаємодію органів;
- 10) здійснення добродійної та культурно-освітньої діяльності з означених питань;
- 11) забезпечення матеріального зв'язку та контактів з даної проблематики.

Взаємодія зазначених суб'єктів здійснюється з відповідною метою, яка чітко визначена в законі. Як це витікає із змісту ч. 1 ст. 128-1 КВК України, метою душпастирської опіки засуджених (одного з основних напрямів діяльності релігійних організацій у сфері виконання покарань) є забезпечення релігійних потреб засуджених, а також їх духовне виховання.

У свою чергу, метою покарання згідно вимог ч. 2 ст. 50 КК є виправлення засуджених, створення умов для якого віднесено до мети кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК).

Якщо виходити з буквального розуміння змісту поняття «виправлення засудженого» (процесу позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої право слухняної поведінки) (ч. 1 ст. 6 КВК), то слід констатувати, що духовне виховання є одним із засобів впливу на особу засудженого, у даному випадку мета діяльності релігійних організацій та адміністрації УВП і по формі, по змісту [9, с. 400].

У такому ж контексті можна вести мову й про інші елементи мети покарання (кару, запобігання злочинам), які при здійсненні духовного

виховання релігійними організаціями підвищують, як свідчить практика, свою ефективність і результативність дії.

Звичайно, що тактичною (локальною) метою у цілому діяльності як релігійних організацій, так і їх уповноважених представництв, а також адміністрації УВП є задоволення релігійних потреб засуджених та забезпечення конституційного права цих осіб на свободу світогляду і віросповідання, що теж мати на увазі, поза як їх реалізація не завжди, знову ж таки, як свідчить практика, не приводить до досягнення стратегічної мети взаємодії – виправлення і ресоціалізації засуджених.

Заразом, варто при цьому керуватись постулатом (від лат. *postulatum* – аксіома [6, с. 460]: безспірне твердження; очевидна істина [6, с. 24]), який у свій час вивів Радов Г. О., а саме: потреба в розраді для засуджених стоїть більш гостро, ніж для будь-якої іншої категорії громадян.

Людина усвідомлює, що допустилася страшною помилки, і все, що було нею надбано (соціальний статус, сім'я), все зруйновано. Вона шукає розради і, як правило, знаходить її не в повсякденних, а в духовних справах, в релігії. Тоді і відбувається щире каяття, а отже, і реалізується пенітенціарна ідея [52, с. 49].

Отже, взаємодію слід визнати одним із найбільш вагомих і ефективних засобів діяльності як релігійних організацій, так і в цілому установ виконання покарань. Більш того, взаємодія є необхідною умовою функціонування кожного із засуджених суб'єктів забезпечення права засуджених до позбавлення волі на богослужіння, релігійні обряди та душе пасторську опіку.

Одним із таких реформатських заходів у напрямку покращення взаємодії зазначених суб'єктів стали видання Міністерством юстиції України 16 травня 2016 року наказу № 1418/5 «Про затвердження програм диференційованого впливу на засуджених», яким у тому числі була затверджена програма «Духовне відродження» [48]. При цьому, метою цієї Програми є формування у засуджених зрілої морально-етичної свідомості та каяття у вчиненому злочині, а одним із головних завдань – підвищення рівня

та ефективності взаємодії органів та установ виконання покарань з релігійними організаціями. Серед інших завдань у цьому сенсі звертають на себе увагу такі, як:

- а) підвищення значень духовних традицій і релігійної культури в морально-етичному виховання засуджених;
- б) розвиток корисної ініціативи та творчих здібностей засуджених;
- в) запобігання морально-психологічній деформації, пов'язаної з позбавленням волі [37, с. 28].

При цьому, слід зауважити, що в основу зазначеної вище програми були покладені основні змістовні елементи оновленої 26 серпня 2011 р. Угоди між Українською Православною Церквою та ДКВС України [37, с. 36], яка, зокрема передбачала 6 напрямів взаємодії між суб'єктами, а саме:

1. Сприяння в будівництві храмів та молитовних кімнат в УВП, комплектування необхідною літературою, предметами церковного вжитку.
2. Залучення засуджених до позбавлення волі, а також осіб, які перебувають під наглядом кримінально-виконавчих інспекцій (на сьогодні – органів пробації [50]), до церковного життя, духовно-просвітницька робота із різними категоріями засуджених.
3. Катехизаторська (від грецьк. *Katechesis* – усна настанова, повчання; коротке викладення проповідником основ християнського вчення у виді питань і відповідей [6, с. 297]) робота та проведення бесід священників з персоналом ДКВС України.
4. Відзначення та заохочення засуджених до позбавлення волі церковними відзнаками за кращі роботи з художньо-прикладної та літературної тематики, за участь у відповідних конкурсах.
5. Участь у науково-практичних конференціях і зборах як в Україні, так і за її межами за напрямами:
 - а) збори священників від кожної єпархії, відповідальних за співпрацю з територіальними управліннями ДКВС України;
 - б) участь у міжнародних зустрічах з питань тюремного служіння.

б. Видавнича діяльність, а саме: видавництво «Молитовника для засуджених», періодичного видання Синодального відділу, а також публікація статей та матеріалів на сторінках періодичних видань ДКВС України [37, с. 30].

Взаємодія цих суб'єктів створює умови для духовно-просвітницької роботи з персоналом ДКВС України. Більш того, спільні зусилля релігійних організацій та адміністрації органів і установ виконання покарань, котрі спрямовані на реалізацію зазначених питань, сприяють втіленню в життя християнських цінностей, примноженню добра та злагоди в нашій державі [37, с. 41].

Відзначимо, що з прийняттям чинного КВК України законодавець вперше закріпив в переліку основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених – громадський вплив на засудженого (ст. 6 КВК) [31]. Отже, у такій формі парламентарії на офіційному рівні впорядкували давно існуючу практику залучення до процесу протидії злочинності та виправлення і ресоціалізації засуджених різноманітних способів впливу громадських інституцій на виховний процес із засудженими.

Таким чином можна зазначити, що в умовах створення правової демократичної держави стрімко зростає роль громадських організацій у вирішенні різноманітних завдань життєдіяльності суспільства, в тому числі і діяльність спрямована на відновлення справедливості в суспільстві. Однак зрозуміло, що без врегулювання зазначеного напрямку зі сторони держави та забезпечення належного контролю за їх діяльністю, реалізація цілей та завдань, які спрямовані на виправлення і ресоціалізації засуджених та профілактики злочинів, за участі громадськості, матиме хаотичний, безсистемний і беззмістовний характер. За таких обставин досягнення мети покарання, у тому числі щодо запобігання злочинам, буде під загрозою і матиме формальне відображення [44]. З метою не допущення таких реалій, нормотворець, в першу чергу повинен розмежувати функції та співвідношення сил, засобів і інших важелів впливу громадськості як суб'єкта

кримінально-виконавчих відносин, на виховний процес в колоніях. Наступним необхідним кроком повинно бути окреслення правового поля участі громадських інституцій у процесі виконання та відбування покарань пов'язаних із позбавленням волі.

Як свідчить практика, в умовах сьогодення, громадський контроль та вплив на процес виправлення і ресоціалізації засуджених трансформуються в різноманітні форми, які є результатом взаємодії з окремими громадянами та їх об'єднаннями. У засобах масової інформації констатуються окремі напрямки діяльності установ виконання покарань, зокрема: проведення зустрічей представників громадськості із засудженими, проведення профілактичних бесід, лекційних занять, безпосередній допомозі громади у поліпшенні виробничої бази колоній, організації загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених, благодійної діяльності тощо.

Велику допомогу в ресоціалізації засуджених надають представники духовенства. Крім того, більшість осіб, які відповідно до ч. 1 ст. 24 КВК України, вправі без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань, обираються саме громадою (народні депутати, голови місцевих рад та ін.) [31]. У такій формі вони здійснюють контроль і вплив на процес виконання – відбування покарання та профілактики злочинів у місцях позбавлення волі, адже на жаль ізольовані умови утримання осіб, які порушили кримінально-правові приписи, ще не є 100% запорукою неможливості допущення з їх сторони рецидиву злочину.

Найбільш розповсюджена форма громадського контролю за діяльністю установ виконання покарань закріплена статтею 25 КВК України, в якій передбачено, що для забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань створюються спостережні комісії.

На сьогоднішній час, правовий статус спостережних комісій визначає Положення, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 року № 429 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10

листопада 2010 р. № 1042) [40]. Функціонування спостережних комісій створює реальні умови для участі громадськості у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених та здійснення громадського контролю за дотриманням прав людини, як під час відбування кримінального покарання, так і після звільнення з місць позбавлення волі, зокрема при умовно-достроковому звільненні чи заміні не відбутої частини покарання більш м'яким. Значення спостережних комісій у забезпеченні громадського контролю підкреслюють зміни до ст. 24 КВК України, внесені Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» від 21 січня 2010 року № 1828-VI [45].

Зазначеним законом членів спостережних комісій, які здійснюють організацію громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань, включено до переліку осіб, що мають право відвідування установ виконання покарань без спеціального дозволу. Спостережні комісії також є суб'єктами правовідносин, що виникають внаслідок дії норм нового Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, ч. 4 ст. 539 Кримінального процесуального кодексу України передбачає обов'язкове повідомлення спостережної комісії про час та місце розгляду клопотання (подання) про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, перелік яких визначено у ст. 537 зазначеного Кодексу [29].

Спостережні комісії беруть активну участь у вирішенні питань, пов'язаних зі зміною умов тримання засуджених та переведенням їх до виправних колоній іншого рівня безпеки у відповідності до ст. ст. 100, 101 КВК України [2]. Як свідчить аналіз правових норм, для зміни умов тримання та переведення засуджених до іншого виду установи, адміністрація повинна погодити своє рішення зі спостережною комісією.

Дана процедура має за мету дотримання прав засуджених, оскільки така правозастосовна діяльність веде до зміни їх правового статусу. На цьому етапі

своєї роботи спостережна комісія повинна виважено підійти до вивчення особистості засудженого, адже це має важливе значення для прийняття рішення з питання, що розглянуто. Для полегшення отримання інформації, як правило, використовують кримінально-виконавчу характеристику засуджених. Відомості, які вона містить, повною мірою стосуються процесу відбування покарання засудженим і сприяють розумінню членами спостережної комісії думки адміністрації про характеристику засудженого за час перебування його у виправній колонії.

Доречними є зміни внесені 19 вересня 2012 року до Положення про спостережні комісії, відповідно до яких члени спостережних комісій не мають права здійснювати громадський контроль щодо засуджених осіб, які тримаються в установах виконання покарань, якщо вони є близькими родичами таких осіб, а також потерпілими, свідками, захисниками або іншими особами, які беруть або брали участь у кримінальному провадженні щодо засуджених осіб [29]. Така позиція законодавця унеможливорює участь у вирішенні питань, які належать до компетенції спостережних комісій, саме зацікавлених осіб, які безумовно можуть намагатись реалізувати свої повноваження винятково на користь засудженого, без дотримання принципу справедливості та законності.

Наступним важливим інститутом громадянського суспільства є «Громадська рада при Державній пенітенціарній службі України». Ця організація є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів і установ, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів та установ із громадськістю, врахування громадської думки під час реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

У своїй діяльності громадська рада керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України,

прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також Положенням, розробленим на основі Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі влади, обласній, Київській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [46].

Відповідні Громадські ради були утворені при територіальних управліннях Держаної пенітенціарної служби України, а сьогодні вони функціонують в ДКВС України.

Основними завданнями громадської ради є:

- 1) створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;
- 2) здійснення громадського контролю за діяльністю органів і установ, що належать до сфери управління ДКВС України;
- 3) сприяння врахуванню ДКВС України громадської думки під час реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Громадська рада відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) готує та подає до ДКВС України пропозиції до орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю, а також щодо проведення консультацій, непередбачених таким планом;
- 2) готує та подає до ДКВС України пропозиції щодо організації консультацій з громадськістю;
- 3) подає до ДКВС України обов'язкові для розгляду пропозиції щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, удосконалення роботи органів і установ, що належать до сфери управління ДКВС України;
- 4) проводить відповідно до законодавства громадську експертизу діяльності ДКВС України та громадську антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів;

5) здійснює громадський контроль за врахуванням ДКВС України пропозицій та зауважень громадськості, а також дотриманням органами і установами, що належать до сфери управління ДКВС України, нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції;

6) інформує в обов'язковому порядку громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та їх виконання на офіційних веб-сайтах міжрегіональних управлінь та в інший прийнятний спосіб;

7) збирає, узагальнює та подає до ДКВС України інформацію про пропозиції інститутів громадянського суспільства щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення;

8) організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань у сфері виконання кримінальних покарань;

9) готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність [46].

Також важливим суб'єктом громадського контролю в установах відбування покарань є позаштатне, постійно діюче формування, яке іменується методично-виховною радою. Головним її завданням є надання методичної та практичної допомоги персоналу установи покарання в організації соціально-психологічної роботи із засудженими, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення практики застосування основних засобів виправлення і перевиховання засуджених та організації діяльності установи. Методичні ради створюються з числа найбільш досвідчених працівників системи виконання покарання. За рішенням начальника установи до участі у роботі методично-виховної ради, з правом дорадчого голосу, можуть також долучатися представники громадських та релігійних організацій, які приймають активну участь у роботі із засудженими. Окрім цього досить поширена практика залучення до виховного процесу працівників загальноосвітніх навчальних закладів, які функціонують в тій, чи іншій установі виконання покарань і видатних вчених, науковців, юристів та психологів.

2.3 Проблемні питання в роботі самодіяльних організацій засуджених та шляхи їх вирішення

Сучасне суспільство розвивається в постіндустріальну епоху, в ньому підвищується цінність освіти, науки і знань у всіх видах соціальної інноваційної діяльності. Засуджені до позбавлення волі, які довгий час знаходяться в ізоляції від суспільства, такі зміни переживають досить болісно і часто після звільнення з виправної установи відчують труднощі в адаптації до нових умов життя.

Виховна робота як найважливіший засіб виправлення повинна створювати в пенітенціарній установі умови для соціального розвитку, самовиховання і самоосвіти засуджених, тим самим активізуючи процеси їх ресоціалізації соціокультурної реабілітації. Соціокультурну реабілітацію засуджених слід розглядати як процес відновлення у них втраченого соціального зв'язку і функцій, заповнення середовища життєзабезпечення в спеціально організованій співробітниками виправній установі системі соціокультурної діяльності.

У концепції Аріарського М. А. соціокультурна діяльність – це обумовлена морально-інтелектуальними мотивами суспільно доцільна діяльність по створенню, освоєнню, поширенню і подальшому розвитку цінностей культури [1, с. 80].

Особливою сферою соціокультурної діяльності, а отже і реалізації можливостей виховної роботи в забезпеченні соціокультурної реабілітації засуджених, є дозвілля. Представляючи собою суб'єктивно оцінюється людиною вільний час, дозвілля в контексті задоволення соціокультурних потреб людини характеризується збалансованістю різних видів рекреаційної, розвиваючої та розважальної активності, наповненістю соціально значущим сенсом, узгодженістю з традиціями і сучасними вимогами суспільства [1, с. 80].

Нині, як було встановлено, робота гуртків регулюється наказами виправних установ, які стверджують порядок організації гурткової роботи з

засудженими, призначення керівників гуртків і склад засуджених, які беруть участь в роботі гуртків, на календарний рік. Завдання з координації гурткової роботи засуджених покладається на заступника начальника колонії, який курирує кадрову і виховну роботу, або начальника відділу виховної роботи із засудженими (начальника відділу соціально-психологічної роботи із засудженими). Керівництво конкретними кружками здійснюють співробітники різних відділів і служб установи. Можна припустити, що такий управлінський механізм обрано для забезпечення систематичності і цілеспрямованості гурткової роботи із засудженими, а також максимальної реалізації ресурсів виховного процесу в установі.

У цілому, зміст гурткової роботи у виправних установах, як було вище зазначено, охоплює такі напрямки, як фізкультурно-спортивне, художньої самодіяльності, літературне, образотворчого мистецтва або декоративно-прикладної творчості.

Слід зауважити, що саме ці області зайнятості засуджених перераховані в рекомендаціях міжнародних організацій, якими керуються в організації гурткової діяльності начальники відділів виховної роботи із засудженими пенітенціарних установ.

У дослідженнях науковців, інший напрямок роботи зазначається не часто. Їх прикладами служать гурток іноземних мов; гурток редакції, відео студії (телестудії), кінематографії; духовний (православний) гурток; гурток церковного співу; гурток ландшафтного дизайну; психологічний гурток (в тому числі арт-терапія); гурток навчання навичкам пожежно-технічної безпеки; гурток квітництва. Інколи згадуються гурток шефської допомоги, краєзнавчий гурток, гурток формування цивільно-правової позиції, гурток реабілітації осіб з наркотичною та алкогольною залежністю, гурток соціальної допомоги, мультиплікаційний гурток, гурток акваріумістів [1, с. 80].

Точно так само і при виборі співробітниками найцікавіших засудженим сфер гурткової зайнятості визначилися напрямки, що стали вже

традиційними для виправних установ: на першому місці – фізкультура і спорт, на другому місці – різні види художньої творчості, на третьому – технічна творчість.

У зв'язку з чим, кількість гуртків, в які залучені засуджені, обмежена: в середньому 3-4 гуртка на одну установу. У рідкісних випадках перелік напрямків гурткової роботи у виправній установі більш різноманітний (8-9 напрямів).

Згідно зі звітною інформацією начальників відділів виховної роботи із засудженими в різних установах в гурткову роботу залучено різну кількість засуджених.

У виховних колоніях зайнятість досягає 100%. У колоніях, де відбуваються покарання дорослі засуджені, цей показник коливається від 0,6 до 81% і в середньому становить приблизно 23%. При цьому спостерігається деяка суперечність між даними показниками і досить високою оцінкою начальниками загонів активності засуджених в гурткової діяльності. Можливо, науковцями оцінювалася активність засуджених у виборі виключно тих нечисленних напрямків гурткової діяльності, які представлені в окремому закладі [54, с.124-130].

У пенітенціарній практиці простежується зв'язок гурткової роботи з іншим елементом організації культурного дозвілля засуджених – клубною діяльністю виправної установи. У багатьох установах, де функціонують клуби, на базі останніх проводяться заходи, що відображають результати гурткової роботи за певний період. До них відносяться святкові концерти, огляди художньої самодіяльності, конкурси (хорів, агітбригад, інсценованої військової пісні, танцювальні та ін.), Вікторини, КВК, виступи музичних груп, інтелектуальні вечора («Час поезії», «Знавці»), читацькі конференції, театральні постановки, виставки (картин, виробів прикладної творчості засуджених), змагання з настільних ігор і гирьового спорту, майстер-класи [54, с.124-130].

Разом з тим виявляється відсутність в клубній діяльності засуджених освітніх мотивів. Серед цілей відвідування засудженими клубу виправної установи співробітниками вказуються реалізація творчих здібностей (47%), відпочинок (42%) і спілкування (34%) [54, с.124-130].

Важливою умовою успішності соціокультурної реабілітації засуджених є участь представників інститутів громадянського суспільства в виховному процесі. Узагальнені відповіді начальників відділів виховної роботи із засудженими демонструють досить широке коло суб'єктів зовнішньої взаємодії виправних установ в області гурткової роботи: піклувальні ради, бібліотеки, установи культури, охорони здоров'я, соціального обслуговування, освітні організації, ветеранські організації, спортивні клуби, благодійні організації, РПЦ, органи місцевого самоврядування, майстри народних промислів. Учасники опитування на перше місце по інтенсивності ставлять взаємодію з установами культури, позиції, що залишилися (по спадаючій) займають громадські організації, освітні організації, бібліотеки і піклувальні ради. На жаль, при аналізі окремо взятих даних з'ясовується, що в ряді виправних установ взаємодія з громадськістю в процесі організації гурткової роботи з засудженими відсутня [54, с.124-130].

Більшість учасників опитування (75%) вважає, що гурткова робота спрямована на формування культури дозвілля. Рідше обираються реалізація творчого потенціалу та професійне самовизначення. Таким чином, співробітники виправних установ бачать зв'язок соціокультурної реабілітації засуджених з гуртковою роботою, але не в повній мірі усвідомлюють виховний потенціал соціокультурної діяльності [54, с.124-130].

Розмірковуючи над принципами, відповідно до яких повинні створюватися гуртки, велика частина співробітників (71%) зазначає про необхідність врахування інтересів і потреб засуджених. Крім того, близько третини опитаних зазначає принцип обліку наявності спеціальних навичок у засуджених [54, с.124-130]. Слід зауважити, що це є основою для реалізації в

гуртковій роботі з засудженими індивідуального підходу як найважливішого принципу організації дозвілля.

Серед заходів, що стимулюють засуджених до участі в клубній та гуртковій діяльності, більшість учасників опитування (82%) називає заохочення засуджених за активність в ній. Респонденти згадують також проведення конкурсних заходів, пропаганду і агітацію. На жаль, інші заходи у відповідях співробітників виправних установ не зустрічаються. Звісно ж, що переважання над іншими способами і формами педагогічного впливу заохочень може знизити ефективність проведеної роботи, оскільки це не відповідає основним правилам застосування даного методу виховання [54, с.124-130].

Труднощі в організації клубної та гурткової роботи у виправній установі респонденти пояснюють недостатністю матеріальної бази і обладнання (52%), низькою зацікавленістю засуджених (37%), відсутністю в штатному розкладі відповідних посад (36%), відсутністю фахівців для керівництва конкретним напрямом гурткової роботи (35%). В якості заходів, які будуть сприяти вдосконаленню клубної та гурткової роботи, згідно з відповідями співробітників, можуть виступати збільшення фінансування; зміцнення матеріальної бази, технічного оснащення і устаткування гуртків і відповідних приміщень; закріплення співробітників за гуртковою роботою через штатний розклад; залучення фахівців, стимулювання найбільш активних співробітників; взаємодія з представниками закладів культури; пропаганда. Як видно, начальниками загонів тут вказуються в основному зовнішні по відношенню до їх праці фактори, а розвиток гурткової роботи не зв'язується з необхідністю зміни власної професійної діяльності (наприклад, посилення творчої складової в роботі, освоєння нових психолого-педагогічних методів і технологій тощо) [54, с.124-130].

Таким чином, дослідження показало, що співробітники виправних установ виявляють усвідомлене ставлення до організації гурткової роботи, розуміють її значення для соціокультурної реабілітації засуджених і

зацікавлені в її результатах. У практиці представлені різні напрямки гурткової роботи, переважно орієнтовані на здоровий спосіб життя і творче самовираження засуджених. Для їх реалізації використовується кадровий потенціал установ, а також здійснюється взаємодія з громадськістю. Співробітниками виправних установ ведеться пошук заходів стимулювання засуджених до участі в гуртках, при цьому важливим принципом є врахування інтересів засуджених та їх потреб в тих чи інших видах культурно-дозвілєвої діяльності. Разом з тим виявляються проблеми, що стосуються матеріальних і технічних ресурсів, загального правового регулювання гурткової роботи, наявних сфер гурткової зайнятості, мотивації дозвільної діяльності засуджених, психолого-педагогічної культури керівників гуртків.

Подолання зазначених проблем вимагає дій комплексного характеру (адміністративних, юридичних, соціальних, педагогічних, психологічних та ін.) і, безумовно, повинно здійснюватися на різних рівнях функціонування виправної системи. Якщо розглядати рівень виправної установи, то представляється доцільним, наприклад, прийняття його співробітниками наступних заходів:

- активізація пошуку внутрішніх ресурсів розвитку матеріальної бази гурткової роботи (робота засуджених, що позитивно зарекомендували себе, з благоустрою приміщень та ремонту обладнання тощо.), а також залучення представників громадськості, які можуть надати в цьому допомогу;

- складання та затвердження оптимального для даної установи переліку регламентуючих документів, розробка їх змісту і чіткого алгоритму організації гурткової діяльності;

- регулярне підвищення психолого-педагогічної компетентності співробітників, що здійснюють виховну роботу з засудженими (в тому числі участь в роботі короткострокових курсів, семінарів, конференцій, професійних тренінгів тощо);

- розвиток нових для конкретного виправного закладу інтеграційних

видів гурткової зайнятості; вдосконалення індивідуальної виховної роботи із засудженими; застосування інтерактивних форм взаємодії та ін.

Одним з напрямків гурткової роботи, інтегруючим різноманітні інтерактивні форми взаємодії засуджених, є соціальний театр, успішно реалізований в ряді виправних установ. Пропонована далі характеристика соціального театру засуджених базується на аналізі робіт Даниленко О. І. [16], Кисельової М. В. [27], Скорик Н. Ю. [55].

Соціальний театр заснований на механізмах актуалізації резервних можливостей особистості. Передбачається створення неформальної театралізованої групи осіб для програвання важких життєвих ситуацій з метою вироблення стратегій по їх вирішенню на особистісному та міжособистісному рівні. При цьому зміст проблем може бути різним (наркозалежність, соціально значущі захворювання, соціально корисні зв'язки, взаємини в сім'ї, підлітковий вік, життєві цінності та ін.). Тут реалізуються два основних напрямки взаємодії учасників – програвання вистави, що зачіпає конкретну соціальну проблему, і його обговорення, пошук механізмів вирішення проблеми (в рамках групової дискусії) [55].

Соціальний театр створюється з метою включення засудженого в групову театралізовану діяльність для вирішення конкретної соціальної проблеми. В умовах кримінально-виконавчої системи соціальний театр може вирішувати такі завдання: організація культурного дозвілля засуджених; залучення засуджених до заняття театральним мистецтвом; актуалізація та розвиток творчих здібностей; створення умов для емоційного, морального та інтелектуального самовираження засуджених; розширення контактів засуджених, їх взаємне творче збагачення; профілактика соціально значущих захворювань і шкідливих звичок; розвиток потенціалу до самостійного вирішення власних проблем [55].

Використовується два підходи до організації соціального театру засуджених. Перший передбачає застосування малих художніх форм – дитячих казок, гумористичних міні-сценок, які придумуються спільно із

засудженими, а також переклад різних соціальних життєво-важливих ситуацій в казковий контекст. При другому підході організовується символічне уявлення, основний сюжет якого відбиває процес подолання життєвих проблем і труднощів людини [55].

Можна виділити основні етапи роботи об'єднання засуджених «Соціальний театр».

Перший етап набір і підготовка учасників групи театру. Він включає визначення специфіки проблем засуджених, поділ їх на групи; вибір репертуару, підбір постановок, відповідних даній групі; підготовку сценарію або адаптацію тексту вистави; розробку режисерського постановочного плану; перспективну розбивку тексту інсценування на частини по подіях; перспективний розподіл ролей серед усіх учасників групи, визначення глядацької та рольової участі; планування репетицій; продумування декораційно-костюмного і музичного оформлення вистави [55].

Другий етап – постановка вистави, яку утворюють підготовка декорацій і костюмів; анонсування спектаклю за участю інших людей (афіша, програма); організація учасників вистави на момент показу; організація глядачів вистави на момент показу; показ вистави глядачам, управління цим процесом [55].

Третій етап передбачає обговорення вистави з учасниками і глядачами; розгляд проблеми, програної в рамках театралізованої діяльності; заохочення учасників вистави за творчу активність [55].

У рамках соціального театру використовуються наступні методи роботи (всі вони інтерактивні): групові ігри; виконання творчих завдань; вправи по освоєнню нових соціальних ролей; імітація поведінки інших людей; програвання і аналіз соціальних ситуацій; групова дискусія [55].

У числі основних вимог до керівника гуртка можна назвати: заміщення посад фахівця із соціальної роботи, старшого фахівця із соціальної роботи, начальника загону, начальника відділу виховної роботи із засудженими; компетентність в області соціальної і виховної роботи із засудженими; досвід

участі в театральній діяльності [55].

Соціальний театр відноситься до тих напрямків гурткової роботи виправної установи, які можуть забезпечити включення засудженого в активні форми взаємодії в рамках конкретної практичної і творчої діяльності. У ньому укладено потенціал комплексного, глибокого впливу на особистість людини, яка вчинила злочин [55].

Використання таких технологій можна розглядати в якості одного з педагогічних умов вдосконалення організації виховної роботи із засудженими, спрямованої на їх соціокультурну реабілітацію.

Наприклад, предмети діяльності, створені руками засуджених в процесі гурткової роботи, – вироби, картини, вироби, що представляють інтерес, доцільно виставляти на обладнаних вітринах для загального огляду в виправних установах (в клубах, їдальнях, школах, профучилищах, бібліотеках, в кімнатах для короткострокових і тривалих побачень).

Відбір виробів гурткової діяльності, подаються для участі на різні огляди-конкурси, повинен проводитися оглядовою комісією, яка створюється у виправних установах. До роботи цієї комісії доцільно залучати діячів культури і мистецтва, представників громадських і релігійних організацій, творчих спілок [55].

Бажано так побудувати гурткову роботу з засудженими у виправних закладах, щоб гуртківці зберегли свої захоплення на все життя, а для деяких з них вони могли б стати професією.

Отже, вибір творчої діяльності залежить від складу характеру, розуму, організованості, потреб та інтересів особистості, її умінь, смаків і бажання – всього того, що складає особистісний, індивідуальний багаж культури людини. Існує пряма залежність між духовним багатством людини і змістом його дозвілля. Слід робити упор на творчі види дозвіллевих занять, саме там розвивати активність засуджених. Важливо, щоб творче дозвілля був різноманітним, цікавим, доступним, носив розважальний, ненав'язливий характер.

Творчість (живопис, скульптура, графіка, декоративно-прикладне мистецтво) є одним з напрямків арт-терапії. Образи художньої творчості відбивають усі види підсвідомих процесів, включаючи страхи, внутрішні комплекси, спогади дитинства, сновидіння. Карл Юнг вважав, що уява і творчість самі по собі володіють цілющою силою. Творчість описується Зигмундом Фрейдом як один з механізмів психологічного захисту (сублімація). У процесі творчості асоціальні імпульси перетворюються і направляються в соціально прийнятні форми поведінки. Творчість може перетворити такі почуття, як гнів, біль, тривога, страх, пригніченість, допомогти їх висловити, а також вирішити конфлікти [55].

Творчість можна використовувати як заспокійливий засіб при агресії. Воно може виконувати функцію відволікання і зайнятості, здатне полегшити контакт при соціальної дезадаптації і допомагати виявляти приховані переживання, виконувати активуючі і адаптивні функції, надавати розслаблюючу дію, що настає після творчої активності при вивільненні енергії, зняття напруги. Творчість допомагає зняти стрес і напруження, повернути відчуття власної цінності, звільнитися від сумнівів в своїх здібностях, від одноманітності буднів і самотності [55].

Аналіз проблем ресоціалізації у виправних установах дозволив виявити основну проблему: низька зацікавленість багатьох засуджених брати участь в самодіяльних організаціях (як правило, це засуджені, які вже не в перший раз отримують термін, вони ж вважають, що участь в таких організаціях – погана), все це веде до того, що із засуджених не більше 1/3 беруть участь в процесі ресоціалізації [55].

Виявлена проблема підтверджує сформульовану гіпотезу про те, що необхідно виявити і впливати на лідера, так як від нього багато в чому залежить, наскільки ефективно буде побудована самодіяльна творчість у виправній установі, в якій мірі засуджені будуть залучені в цей процес [55].

Проаналізувавши проблеми, які існують у виправних колоніях, пов'язані з самодіяльними організаціями, вважаємо за необхідне впровадити

програму «соціального театру» в практику роботи з представниками самодіяльних організацій засуджених.

Дана програма сприяє значному зниженню агресивності і запальності в поведінці засуджених, усвідомлення ними моралі і моральності. Також за допомогою даної програми здійснюється профілактика і попередження злочинності завдяки духовно-моральному вихованню. Засуджені отримують можливість справлятися з небезпечними ситуаціями за рахунок морального культурного спілкування [55].

Із застосуванням подібної програми в виправних колоніях встановиться більш безпечна і спокійна обстановка.

Програма[55]:

- створює умови для різнобічного розвитку морально-естетичних уявлень, для збагачення людини певними художніми знаннями і творчими вміннями, навичками;

- розширює загальний і художньо-естетичний кругозір засуджених, підвищує художньо-естетичну культуру, розвиває самодіяльність та ініціативу, формує естетичне ставлення до дійсності;

- актуалізує внутрішній потенціал, розвиває потенціал психічного здоров'я, підвищує рівень творчого робочого самопочуття впливом комплексу мистецтв і організованою творчою практикою;

- здійснює психолого-педагогічну підтримку засуджених, розширює їх соціальний досвід і готує до життєвої самореалізації.

Етапи реалізації програми:

- перший – діагностичний етап. Виявляє ціннісні орієнтації, інтереси, потреби засуджених, переважну спрямованість їх діяльності;

- другий – стартового-мотиваційний етап. Передбачає пробне включення засуджених в художньо-естетичну діяльність з обов'язковим виконанням умов добровільності. Комплектування групи передусім індивідуальна бесіда з засудженими;

– третій – змістовно – діяльнісний етап. Забезпечує можливості для самореалізації. У цей період істотним є органічне поєднання просвітницької роботи в області морально-естетичної культури та художньо-творчої діяльності;

– четвертий – рефлексивний етап. Орієнтує на оцінку і осмислення змін в характері й поведінці засудженого. Засуджений стає «співтворцем» даної програми, може самостійно оцінити свою роботу, її результати, бачити переваги та недоліки [55].

Очікуваний результат програми:

– особистісний розвиток засуджених;

– підвищення морально-естетичної культури засуджених (формується система морально-естетичних уявлень, поглядів, переконань, адекватного сприйняття творів мистецтва, виробляються справжні критерії загальнолюдських цінностей);

– включення в різні форми соціально-культурної творчості, можливість реалізації творчого потенціалу особистості (поступово у засуджених формується уявлення про найбільш підходящу, відповідному саме його здібностям, схильностям, особливостям характеру і темпераменту захопленню);

– поліпшення взаємин з оточуючими;

– корекція відхилень у поведінці, поява емоційної стійкості [55].

Участь в програмі допоможе засудженим долучитися до цікавої справи, розвине їх естетичний смак, заповнить вільний час творчою працею. Пізнання різних видів мистецтва виступає відправним пунктом, стартовим майданчиком входження людини в сферу морально-естетичного ставлення до світу [55].

Очікувані результати освоєння програми відображають сукупну характеристику готовності засуджених до вирішення проблем самовизначення і саморозвитку в сферах ціннісно – орієнтаційної, художньо-естетичної, пізнавальної і комунікативної діяльності.

Також позитивний результат в процесі ресоціалізації засуджених, досягається при наявності наступних педагогічних умов:

- вплив на лідера (виховний вплив на лідера);
- виявлення претендентів на лідерство;
- організація художньо-творчого простору в установі;
- створення ситуації успіху для засуджених в конкурсно-змагальній діяльності творчого характеру [55].

Висновки до другого розділу

Встановлено, що офіційна організація гурткової роботи в місцях позбавлення волі є однією з важливих завдань педагогічних колективів. Основна її ідея полягає в тому, що ця діяльність націлена, в першу чергу, на духовно-моральний розвиток і виховання засуджених, а вже потім на заняття дозвілля. Прийнято за основу, що зміст гурткової діяльності необхідно наповнити роздумами, спілкуванням людини з самим собою, пошуком смислів життя, розвитком екзистенціальної сфери засуджених, їх творчих здібностей, комунікативних умінь і самодіяльних початків.

Констатовано, що в умовах виправної системи важливими завданнями є забезпечення атмосфери зацікавленості в ситуації створення алгоритму залучення засуджених в різноманітну гурткову діяльність.

Виявлено, що в установах виконання покарань функціонують храми, каплиці. У тих установах де немає ні храму, ані каплиці створюються та облаштовуються відповідною символікою та релігійними атрибутами – молитовні кімнати. Встановлено, що питанням утворення, без виключення у всіх установах окремих церковних будівель, на належному рівні опікується керівництво відомства. Виявлено факти плідної співпраці духовенства та адміністрації УВП для будівництва і облаштування нових культових споруд. Близько трьох тисяч священнослужителів і волонтерів різних церков і релігійних організацій регулярно відвідують установи виконання покарань та

місця попереднього ув'язнення. Укладено ряд угод про співробітництво між ДКВС України та релігійними організаціями.

Напрацьовано певний досвід міжконфесійного, державно-релігійного співробітництва та розроблено низку рекомендаційних, нормативно-розпорядчих документів у цій сфері.

Встановлено, що ефективність від залучення до процесу соціально-виховного впливу на засуджених окремих об'єднань громадян, релігійних, благодійних організації чи окремих осіб може бути досягнута винятково у випадку викорінення формального підходу до такої діяльності. Вважаємо, що з цією метою, необхідно налагодити тісну співпрацю між персоналом та громадськістю, створити належні умови, в контексті використання всіх форм соціального та виховного впливу на засуджених, об'єктивності у реалізації управлінських рішень та корекції поведінки засуджених. Прийнято, що потребує унормування питання безпосередніх форм участі у прийнятті рішень щодо засудженого громадських інституцій, адже така діяльність не повинно обмежуватись тільки діяльністю, як правило, спостережних комісій, а й мати більш широкий спектр впливу.

Для підвищення ефективності діяльності самодіяльних організацій засуджених в УВП запропоновано:

1) до бюджету фінансування діяльності виправних установ спеціально включити окремою статтею кошти, що виділяються на організацію гурткової роботи з засудженими;

2) включити в програми навчання курсантів і слухачів відомчих освітніх установ, а також навчальних центрів при виправних установах цикли занять, присвячених організації дозвілля засуджених у виправній установі;

3) вивчати зарубіжний досвід і узагальнювати вітчизняний позитивний досвід організації гурткової діяльності в місцях позбавлення волі;

4) включити до функціональних обов'язків заступника начальника виправної колонії, який курирує виховну роботу із засудженими, організацію і контроль над проведенням гурткової роботи.

Констатовано, що для удосконалення гурткової роботи в УВП необхідно зміцнити матеріальну базу, розробити або удосконалити нормативне забезпечення гурткової роботи, оновити зміст роботи гуртків, залучати до цієї роботи як самих засуджених, так і представників інститутів громадянського суспільства, використовувати системи різноманітних психолого-педагогічних засобів і методів з урахуванням принципів індивідуального і диференційованого підходів до особистості засудженого.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній (дипломній) магістерській роботі здійснений аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності самодіяльних організацій засуджених та визначенні ролі цих організацій у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених. Отримані результати, реалізація мети і завдань дозволили сформулювати такі загальні висновки.

1. Передумовами щодо виникнення та функціонування інституту самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі стало створення інституту самодіяльних організацій засуджених в перші роки після Жовтневої революції (1919 рік) в радянських виправно-трудовах установах. З'ясовано, що в місцях позбавлення волі засуджені брали участь в роботі різних гуртків.

2. Серед нормативно-правових актів, що регулюють діяльність самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі є такі, як: Положення про самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі, яке визначає порядок формування і діяльності самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань; стаття 127 Кримінально-виконавчого кодексу України.

3. Форми і методи роботи самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі поєднують в собі як індивідуальні, так і групові та масові. До індивідуальних форм віднесені такі як: бесіди, обговорення поведінки засудженого, надання консультативної допомоги, профілактика правопорушень, надання окремих доручень, контроль за діяльністю засудженого, спостереження та ін. Серед форм групової та масової роботи можна виділити засідання ради відділення, установи виконання покарань, проведення виховних заходів, релігійних обрядів, робота різних секцій тощо.

4. До проблемних питань в роботі самодіяльних організацій засуджених до позбавлення волі можна віднести такі, як:

– наявність стратифікації в середовищі засуджених, що ускладнює

залучення деяких категорій засуджених до участі в роботі самодіяльних організацій;

- обмеження фінансових можливостей для створення умов, необхідних для підтримки позитивної ініціативи засуджених;

- недостатнє залучення інститутів громадянського суспільства до роботи із засудженими, які бажають стати на шлях виправлення та брати участь в роботі самодіяльних організацій;

- недостатнє нормативне врегулювання порядку застосування прогресивної системи стосовно тих засуджених, які входять до складу самодіяльних організацій. Серед шляхів вирішення цих проблем, можуть бути такі, як:

- включити до бюджету фінансування діяльності виправних установ окремою статтею спеціальні кошти, що мають бути виділені на організацію гурткової роботи із засудженими;

- запровадити навчальну практику курсантів і слухачів спрямовану на закріплення теоретичних знань та набуття практичних навичок роботи з членами самодіяльних організацій засуджених;

- вивчати та запроваджувати позитивний зарубіжний досвід організації соціальної та виховної роботи із засудженими в місцях позбавлення волі із залученням представників інститутів громадянського суспільства;

Таким чином, удосконалення гурткової роботи у виправній установі з засудженими може бути пов'язане зі зміцненням її матеріальної бази на основі оптимізації використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів, подальшою розробкою і уточненням нормативного забезпечення цієї роботи, оновленням змісту роботи гуртків, використанням системи різноманітних психолого-педагогічних засобів і методів з урахуванням принципів індивідуального і диференційованого підходів до особистості засуджених з метою їх ресоціалізації. Перспективним напрямом подальших досліджень є пошук ефективних шляхів взаємодії громадянського суспільства і місць несвободи з метою сприяння виправленню та ресоціалізації засуджених.